

Bostancı, Mustafa, "Arap Yarımadası'nın Güneyinde Bir Hâkimiyet Mücadelesi: 1934 Hicaz-Yemen Harbi", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10/21, ss.51-76.
DOI: 10.31765/karen.1417159

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.

This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Araştırma Makalesi / *Research Article*

** Doç. Dr.,

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Ankara/TÜRKİYE

✉ m.bostanci@hbv.edu.tr

ORCID : 0000-0001-4518-3057

Anahtar Kelimeler: İbn-i Suud, İmam Yahya, Asir, Taif Antlaşması

Keywords: Ibn Saud, Imam Yahya, Asir, Treaty of Taif

Geliş Tarihi / Received Date: 10.01.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.05.2024

ARAP YARIMADASI'NIN GÜNEYİNDE BİR HÂKİMİYET MÜCADELESİ: 1934 HİCAZ-YEMEN HARBİ*

Mustafa BOSTANCI**

Öz: Birinci Dünya Savaşı sonrası Arabistan'daki durum oldukça büyük değişikliklere uğramış, İbn-i Suud, neredeyse bütün Yarımadayı kontrol ederek Arabistan'ın en baskın kişisi olmuştu. İmam Yahya ise Yemen'de nüfuz ve kudretini tamamen kabul ettirmiş, yalnız Asir Emirliği, Suudi egemenliğini kabul etmekte kalmıştı. Bu önemli emirlik üzerinde İbn-i Suud ile İmam Yahya sahiplik hakkı iddiasında bulduklarından iki devlet arasında ciddi bir anlaşmazlık çıkmıştır. Asir Emiri Hasan İdrisi, 1933 yılında bağlı bulunduğu İbn-i Suud'a isyan etmiş, üzerine kuvvet gönderilince de İmam Yahya'ya sığınmıştı. Emir'i İbn-i Suud'a teslim etmeyen İmam, İbn-i Suud'a bağlı bulunan Necran vadisini de işgal etmişti. Meselenin halli hususunda yapılan müzakereler sonuç vermeyince İbn-i Suud, anlaşmazlığı çözmek için askeri harekâta başlamıştır. Bir aylık bir askeri harekât İbn-i Suud'un zaferiyle sonuçlanmış ve iki taraf arasında Taif Antlaşması imzalanmıştır. İngiliz ve Osmanlı arşiv belgeleri yanında Arap kaynakları ve basın malzemesinin de kullanıldığı bu çalışmada Hicaz ile Yemen arasındaki anlaşmazlığın sebepleri ve sonuçları ile Türkiye'deki yansımaları aydınlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A STRUGGLE FOR DOMINATION IN THE SOUTH OF THE ARABIAN PENINSULA: 1934 HEJAZ-YEMEN WAR

Abstract: After the First World War, the situation in Arabia underwent major changes and Ibn Saud became the most dominant figure in Arabia, controlling almost the entire Peninsula. Imam Yahya, on the other hand, had completely established his influence and power in Yemen, and only the Emirate of Asir had to accept Saudi sovereignty. Since Ibn Saud and Imam Yahya claimed ownership rights over this important emirate, a serious dispute arose between the two states. Hassan Idrisi, the Emir of Asir, rebelled against Ibn Saud in 1933 and when forces were sent against him, he took refuge with Imam Yahya. The Imam, who did not surrender the Emir to Ibn Saud, also occupied the Najran valley, which was under Ibn Saud. When the negotiations to resolve the issue did not yield any results, Ibn Saud started a military campaign to resolve the dispute. A one-month military operation resulted in Ibn Saud's victory and the Treaty of Taif was signed between the two sides. In this study, in which British and Ottoman archive documents, as well as Arab sources and press material, were used, the causes and consequences

of the dispute between Hejaz and Yemen and its repercussions in Turkey were tried to be elucidated and evaluated.

Giriş

Osmanlıların 1918’de tüm Arap Yarımadası’ndan çekilmesiyle bölgede güç mücadelesi başlamıştır. Bu mücadelenin tarafları; Suudi Arabistan’ı oluşturmak için gücünü Orta Arabistan’dan (Necid) alarak genişleyen Abdülaziz İbn-i-Suud (İbn-i Suud) ve Kuzey Yemen’i ayakta tutmayı başaran İmam Yahya Hamidüddin olmuştur. İki liderin topraklarını genişletme planları, Kuzey Yemen’in hemen kuzeyindeki etnik olarak Yemen bölgesi olan Asir üzerinde çatışmıştır. Suudiler 1934’te Suudi Arabistan ile Yemen arasındaki kısa ama belirleyici olan savaşta Yemenlileri yenmiştir.¹

Suudi-Yemen Savaşı (1934), sadece Asir’in bazı kısımları, özellikle Nacran ve Tihame hakkında basit bir anlaşmazlık olarak görülmemeli, aynı zamanda iki bağımsız Arap hükümdarı olan İbn-i Suud ve İmam Yahya ile onların destekçileri İngilizler ve İtalyanlar arasında bir hesaplaşma olarak da görülmelidir. Necid’den yükselen Suud ailesi, 20. yüzyılın ilk otuz yılında Arap Yarımadası’nın çoğunu kontrol altına almış ve ailenin reisi İbn-i Suud, bin yılı aşkın bir süredir tarihi Yemen’i yöneten İmam Yahya’nın bağlı olduğu Hamidüddin ailesine meydan okumuştur. İbn Suud, sınırlarını Trans-Ürdün², Irak, Kuveyt ve Basra Körfezi Şeyhliklerine kadar genişletmiş ve Rubülhali’nin güneyine doğru genişleyerek sınırlandırmıştı. 19. yüzyılda Bureymi Vahası iddialarının yanı sıra, nüfuzunu ve sınırlarını henüz sınırlamadığı tek alan Güneybatı Arabistan’daydı. Böylece iki güçlü aile, ilişkilerinin belirsizliğini sona erdirmek için yüzleşmek durumunda kalmışlardı.

Hem İbn-i Suud’un siyasi destekçisi olan İngilizler hem de 1900’den beri Hamidüddin ailesi ile resmi ilişkileri olan İtalyanlar, Kızıldeniz bölgesinde stratejik ve ticari çıkarlara sahipti ve bu nedenle İbn Suud ve İmam Yahya arasındaki herhangi bir anlaşmazlığa otomatik olarak karışmışlardır. Çatışmaya girmedikleri halde İtalyanlar, maddi destek vermeyi benimsemişlerdir.

Her iki taraf da ilk önce meselenin barışçıl yöntemlerle halli hususunda karşılıklı birtakım görüşmeler yaparak anlaşmazlık mevzularını müzakere etmişlerdir. Yapılan müzakereler sonuçsuz kalınca da çatışma kaçınılmaz olmuştur.³

Bu çalışmada birinci bölümde İbn Suud’un yükselişi, Suudi devletinin oluşumu ve İngilizlerin Suudi Arabistan ile ilişkisi ve İmam Yahya ele alınacak, ikinci bölümde anlaşmazlığın sebepleri ve karşılıklı görüşmeler üzerinde durulacak, üçüncü bölümde ise savaşın safhaları, anlaşmazlığın çözümü ve savaşın Türkiye’deki yankıları aydınlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada başta İngiliz ve Osmanlı arşiv belgelerinden faydalanılmış, bunlara ilaveten Arap kaynakları ve basın malzemesi kullanılmıştır.

1. Arap Yarımadası’nda İbn-İ Suud ve İmam Yahya’nın Yükselişi

1.1. Abdülaziz İbn-i Suud

Necid Emirliği döneminde Abdülaziz b. Suud’u tanıyanlar, kendisindeki yeteneğe bizzat şahit olmuşlardır. Onunla ilgili İngilizler; “onun gibi bir insan, bir milyon nüfusun içinde nadir bulunur” demişlerdir. Abdülaziz b. Suud ile görüşme yapan birçok Britanyalı yetkili vardır.

¹ Katz, 1992: 119.

² Trans-Ürdün, Doğu Yakası/Şeria, Mavera-i Ürdün/Ürdün/Şeria’nın ötesi ya da Transürdün Yaylaları, Ürdün Nehri’nin doğusunda, Güney Levant’ın parçasıdır. Büyük bölümü günümüzde Ürdün topraklarının içinde yer alır.

³ Austin, 1971: 1-2.

Bunlar arasında; Sir Percy Cox, Körfez'deki İngiliz Konsolosu olan Kaptan Shakespeare, Kolonel Dickson ve Lord Bilhafın, Philby ve Clayton sayılabilir.⁴

Hayli kabiliyetli bir lider olan Abdülaziz b. Suud, devletin geleceği bakımından direkt olarak denize erişmek ve dışarıya açılmak gerektiğinin farkındaydı ve bunun sağlanması için de stratejik bir konumda bulunan Lahsa'ya (El-Ahsa) yönelmişti. Lahsa'da emniyeti temin eden sınırlı bir gücün dışında birlik kalmadığını öğrenen Abdülaziz, Nisan 1913'te bölgeye yöneldi⁵ ve bir gece yarısı harekete geçerek,⁶ 5 Cemaziyelevvel 1331/13 Nisan 1913 tarihinde Lahsa'yı aldı.⁷ Zaten bölge halkı kendisine bağlıydı.⁸ Abdülaziz'in can ve mal emniyet garantisi vermesiyle Lahsa Mutasarrıfı ile beraber Osmanlı ordusu da teslim oldu.⁹ Lahsa'ya giren Abdülaziz İbn-i Suud Osmanlı memur ve askerlerini buradan çıkarmış¹⁰ ve bölgenin merkezi konumunda bulunan Hufuf'a yerleşmişti. Kendisinin denizle bağlantısını sağlayan Uceyr, Cübeyl ve Katîf şehirlerini de kontrol ederek bölgede hâkimiyet kurmuştu.¹¹

Osmanlı hükümet merkezi olan Ahsa'ya böylece hâkim olan İbn-i Suud, Osmanlı da kendisini vali olarak tanımasına rağmen, cihat ilanına katılmayacaktı. İbn- Suud çok önceden İngilizler ile anlaşmıştı ve İngiliz çıkarları ve zaferi doğrultusunda etkin şekilde çalışıyordu.¹² Benzer şekilde Kuveyt Şeyhi Mübarek de İngilizlerle olan birlikteliğini devam ettirmiş ve onların himayesini kabullenmiştir. İbn-i Reşid ise Osmanlı'nın yanında olmuş ve Irak'ta Türk birliklerini desteklemiştir.¹³

Bu arada İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma imzalanmıştır. 29 Temmuz 1913 tarihli bu anlaşmada, "Osmanlı yönetimi sahil şeridi ve kuzeyden güneye doğru uzanan iç batı tarafını 'Necid' diye tanımlamış ve İngilizler bu bölgeyi Türk siyasi unsurunun bir parçası olarak kabul etmişlerdir." Bu durum İngilizleri zor duruma düşürmüştür. Çünkü İbn-i Suud, Körfez'de bir idareci olmamasına rağmen tüm yerel idarecilerden daha kuvvetliydi. Bu şartlarda İngiliz Hükümeti için İbn-i Suud ile doğrudan doğruya temas kurmak zorunlu hale geldi. Çünkü İngiliz ticari menfaati bunu zaruri kılıyordu. Bu yüzden İngiliz Hükümeti anlaşma görüşmelerine başladı ve 15-16 Aralık 1913 tarihinde İngiliz temsilcileri, İbn-i Suud'la görüştüler. Bu görüşmede İbn-i Suud, İngilizlere Türklerin kendini tanımak istediklerini gösteren bir anlaşma taslağı göstererek İngiliz arabuluculuğunu talep etti.¹⁴

1.1.1. Suudi-Osmanlı Antlaşması (15 Mayıs 1914)

Suudi kabilesi Osmanlı Devleti'ne bağlı bir emirlikti¹⁵ fakat Osmanlı yönetimi bölgeyi gözden çıkarmak niyetinde değildi. Bu sebeple İbn-i Suud üzerine bir sefer düzenlenmesi kararlaştırıldı.¹⁶ Ancak bu seferin zor olacağı görülünce İbn-i Suud ile anlaşmanın daha uygun olacağı kanaatine varılmış ve İbn-i Suud'la doğrudan görüşerek anlaşma koşullarının belirlenmesi isteği Basra Vilayetine bildirilmiştir.¹⁷

İbn-i Suud'la yapılacak görüşmeler hususunda, Hakkı Paşa, Londra'dan gönderdiği 23 Mart 1914 tarihli telgrafta, "İbn-i Suud'a Osmanlı Hükümeti ile anlaşma yapması hususunda

⁴ Ez-Zamil, 1392/1927: 33-34.

⁵ Kurşun, 2009: 582.

⁶ El Hatip, 66-68.

⁷ Es-Selman, 1416/1996: 24; El-Muhtar, 1957: 139; Sadık, 1965: 22.

⁸ El-Muhtar, 1957: 140.

⁹ El Hatip, 66-68.

¹⁰ The National Archives (TNA). in U.K, CAB/24/70: 26 Aralık 1915.

¹¹ Kurşun, 2009: 582.

¹² Köse, 2018: 88.

¹³ Kurşun, 1996: 50

¹⁴ TNA. in U.K, CAB/24/70, 26 Aralık 1915.

¹⁵ Hurewitz, 1987: 17.

¹⁶ Esed, 2008: 231.

¹⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BOA). HRSYS.114/23.

nasihatler etmek için teşebbüste bulunduğunu, fakat böyle bir anlaşma için öncelikle Osmanlı Hükümeti'nin şartlarını anlamak istediğini" belirtmiştir. Hakkı Paşa ayrıca, "burada yapılacak girişimlerin bir aracılık talebi olduğunu, fakat bunun İngiltere'nin Necid'de özel bir yer kazanmayacak tarzda yapılması gerektiğini" ifade etmiş ve "Osmanlı Hükümeti'nin teklif edilmesine karar verdiği şartların İbn-i Suud ile bağlantı kurulmasına hizmet edebileceği" tespitinde bulunmuştur.¹⁸ Hakkı Paşa, 25 Mart 1914 tarihli telgrafında da "yeni girişimlerde bulunduğunu" söylemiş, "İbn-i Suud ile doğrudan doğruya haberleşmek mümkün olamadığından Hindistan Hükümeti'nin kat'î uyarılarda bulunmak için İbn-i Suud nezdine resmi memur göndermeye mecbur olacağını ve Şeyh'e öncelikle kendisinin tanınması için öne süreceği şartların sorulacağını" iletmiştir.¹⁹ 2 Nisan 1914 tarihli telgrafında da Hakkı Paşa, İbn-i Suud'la yapılacak anlaşmanın temelini; "öncelikle sahilde askeri kuvvet, ikinci olarak mutasarrıflığın veraset yoluyla devamı, üçüncü olarak da yabancı devletler hakkında geçerli olan statükonun aynısının verilmesi" şartlarının oluşturduğunu belirtmiştir.²⁰ Londra Sefareti'nden Hakkı Paşa tarafından gönderilen 21 Mayıs 1914 tarihli telgrafta ise "İngiliz Hariciye Nezareti'nde Necid işlerine dair yeni bir görüşmede bulunulduğu" belirtilmektedir. Telgrafta ayrıca, "Hindistan Hükümeti'nin etkin bir politika takip edilmesinden yana olduğu, fakat İngiliz Hariciye Nezareti'nin, Necid'in, İngiltere tarafından Memalik-i Osmaniye'den olmak üzere tanınmasını içeren 29 Temmuz tarihli mukavelenameye riayet olunmasında ısrar ettiği" yazılmış ve "İbn-i Suud ile anlaşmaya varılması için baskı yapıldığı" bildirilmiştir.²¹ Yine Hakkı Paşa'nın 29 Mayıs 1914 tarihli telgrafında, "İngilizlerin, Necid'teki menfaatlerinden dolayı, bir seneden fazla bir zamandan beri İbn-i Suud ile doğrudan doğruya münasebeti olduğunun hissedildiği" ifade edilmektedir.²²

Osmanlı Devleti ile İbn-i Suud arasındaki görüşmeler anlaşmayla sonuçlanmıştır. Abdülaziz'in beklenmedik bir şekilde Lahsâ'yı alması karşısında önce askerî müdahale seçeneği üzerinde durulmuş, fakat bunun mümkün olamayacağı değerlendirilerek bölgede etkin durumda bulunan Basra Valisi Süleyman Şefik Paşa ile Kuveyt Emiri Mübarek b. Sabah vasıtasıyla Abdülaziz b. Suud ile bir anlaşma imzalanmıştır.²³ 15 Mayıs 1914 tarihli bu anlaşmaya göre;

1. Necid Mutasarrıflığı vilayet olacak ve valilik ve kumandanlık padişah fermanıyla hayat boyu Emir Abdülaziz Paşa Es-Suud'a tevcih edilecek, onun halefleri de İstanbul Hükümeti'ne bağlı olmaları halinde fermanla belirlenecek,
2. Teknik bir askeri yetkili sıfatıyla bir Türk atanacak ve Türk askeri müfettişleri İbn-i Suud tarafından onun istediği şekilde görevlendirilecek,
3. Türk askeri ve jandarması, İbn-i Suud'un görevlendirmesi dâhilinde görev yapacak, İbn-i Suud, yerli asker toplayabileceği gibi gerekirse kıyıdağı askerlerin takviyesini de isteyebilecek,
4. Gümrük vergileri, liman gelirleri, deniz feneri gelirleri, İbn-i Suud tarafından Osmanlı fermanlarına uygun şekilde toplanacak ve bazı istisnalarla vergilerin hasılatı vilayete ait olacak,
5. Yerel gelirler, gümrük vergileri, limanlar telgraf ve posta gelirlerinden alınacak, bütün gelir türlerinin % 10'u İstanbul'a gönderilecek,
6. Türk bayrağı buralarda ve gemilerde dalgalanacak,
7. Silah arzı İstanbul'daki Bahriye Nezareti tarafından yapılacak
8. İbn-i Suud, bütün vilayet memurlarını seçmek ve işten çıkarmak hakkına da sahip olacak,

¹⁸ BOA. HRSYS.114/23.

¹⁹ BOA. HRSYS.114/23.

²⁰ BOA. HRSYS.114/23.

²¹ BOA. HRSYS.114/23.

²² BOA. HRSYS.114/23.

²³ TNA. in U.K, CAB/24/70, 26 Aralık 1915; Kurşun, 2009: 583.

9. Vilayetin yabancılarla münasebette bulunup antlaşmalar yapmaya ve onlara imtiyazlar vermeye yetkisi olmayacak,
10. İbn-i Suud doğrudan doğruya Türk Dâhiliye ve Bahriye Nezaretine karşı sorumlu olacak,
11. Necid'de postaneler yapılacak ve pulları Türkçe olacak,
12. Bir savaş çıkarsa, İbn-i Suud Osmanlıya yardım edecektir.”²⁴

Yapılan anlaşma ile İbn-i Suud, dışişleri hariç tamamen bağımsız olmuştur.²⁵ Fakat İbn-i Suud dışişlerine ait kayda uymadığından gerçekte tamamen bağımsız olacaktır.²⁶ Aynı zamanda Abdülaziz'e Necid Valisi ve Kumandanı unvanı verilmek suretiyle durumu resmileştirilerek İngiliz himayesine girmesi engellenmek istenmiştir.²⁷ Kısaca söylemek gerekirse Osmanlı Devleti bu anlaşmayla Necid ve Ahsa'nın fiili bağımsızlığını tanımış oluyordu. Bu anlaşmadan sonra da İbn-i Suud İngilizlerle ilişkilerini devam ettirecek ve Birinci Dünya Savaşı çıkınca Osmanlı'ya karşı vaziyet alacaktır.²⁸ Diğer taraftan, 4 Ocak 1915 tarihinde Sir Percy Cox'a verilen bir raporda İngiltere; “Necid, El Hasa, Katif ve çevresinin bağımsızlığını kabul ediyor ve buraların İbn-i Suud'a ve dedelerine ait olduğunu, bundan sonra da onların mülkiyetinde olacağını, bağımsız bir bölge olduğunu ve herhangi bir yabancı gücün müdahale hakkı olmadığı” ifade ediyordu.²⁹

Birinci Dünya Savaşı esnasında Bağdat'ta vazife yapan Cavid Bey, Bağdat'ta iken İbn-i Suud'un Şehit Mehmet Fazıl Paşa'ya yazdığı bir mektubu gördüğünü ve İbn-i Suud'un bu mektupta; “İttihat Hükümeti İbn-i Reşid'e her istediğini verdiği halde, hakkımda bir bedevî şeyhine gösterilmesi gereken saygıya bile mazhar olamadığımdan dolayı çocuklardan oluşan hükümete itimat edemem”³⁰ dediğini nakletmiştir.

Bu arada, Şerif Hüseyin İngilizlerin birtakım belirsiz vaatlerine inanmış³¹, onlarla anlaşarak tabii bulunduğu Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmiş³², 9 Şaban 1334/10 Haziran 1916'da ayaklanarak³³, ilk kurşunu Mekke'de atmış³⁴ ve kendisinin “Arap Memleketlerinin Kralı” olduğunu duyurmuştur.³⁵ Ancak İngilizler ve müttefikleri bu unvan yerine, onu resmi olarak bağımsız bir idareci ve “Hicaz Kralı ve Otoritesi” olarak tanımayı daha uygun bulmuşlardır (3 Ocak 1917).³⁶

1.1.2. Suudi-İngiliz Antlaşması (26 Aralık 1915)

Birinci Dünya Savaşı sonunda Arabistan Yarımadası'nda, bağımsız devlet olarak Hicaz Krallığı, Necid ve Mülhakatı Emirliği, Şammar Emirliği ve Asir ve Yemen İmamlıkları ile yerli reisler idaresinde birtakım mahalli emirlikler bulunmakta idi.³⁷ 1916/1334 yılının Ekim/Zilhicce ayının sonunda Jerrab Savaşı olarak bilinen savaşta İbn-i Suud ile İbn-i Reşid karşılaşmış, İbn-i Suud yenilmiş ve çoğu adamı ölmüştür.³⁸ Bu savaşta İbn-i Suud'un yanında yer alan ve

²⁴ TNA. in U.K, CAB/24/70, 26 Aralık 1915; Burdett, 1998: 312; Bayur, 1991: 202-203.

²⁵ Yavuz, 1988: 195.

²⁶ Bayur, 1991: 202-203.

²⁷ Kurşun, 2009: 583.

²⁸ Bayur, 1991: 202-203.

²⁹ TNA. in U.K, CAB/24/70, 26 Aralık 1915.

³⁰ Karaköse, 2003: 387; Şerif Hüseyin ve İsyanı konusunda bkz. Köse, 2018; ayrıca bkz. Ünalp, 2021: 47-69.

³¹ Esmer, 1961: 7.

³² Uzunçarşılı, 1984: 142.

³³ Ez-Zerkli, 1985: 308; El Useymin, 2009: 155.

³⁴ El Useymin, 2009: 155.

³⁵ El Useymin, 2009: 157; Uzunçarşılı, 1984: 142. Şerif Hüseyin 27 Haziran 1916'da bir isyan bildirisi yayınladı. Bildiride, İttihatçıların Hz. Peygambere saygısızlıkları, Halife'nin bütün yetkilerini gasp etmeleri, devlet işlerindeki kötü idaresi, Ramazan ayında askerlerin oruç tutmalarına mani olmaları, Kur'an ayetlerini yok saymaları, kutsal yerlere saygısızlıkları ve Arapların ileri gelenlerini asmaları başlıca ayaklanma nedenleri olarak gösterilmiştir (Kürkçüoğlu, 1982: 116-120).

³⁶ N.A. in U.K, CAB/24/72, 21 Kasım 1918.

³⁷ Hotinli, 1942: 496.

³⁸ TNA. in U.K, CAB/24/143, Arab Bulletin, No.145, 23 Mart 1917, Arabia, Hicaz: 126.

kendisiyle ittifak sözleşmesi yapılması için çalışan İngiliz temsilcisi Kaptan Şakespeare de hayatını kaybetmişti.³⁹ Netice itibariyle 26 Aralık 1915'te İbn-i Suud ile İngiltere arasında⁴⁰ yapılan anlaşma, Sir Percy Cox ve İbn-i Suud ile Hindistan Hükümeti adına da Chelmsford ve A.H. Grant tarafından imza edilmiştir.⁴¹

Darin veya Katîf Antlaşması olarak bilinen⁴² ve Halife ile savaş durumunda olan bir devletle yapılan bu antlaşmada İbn-i Suud, "Necid, El-Ahsa, Katîf, Cübeyl ve Bunlara Bağlı Kent ve Limanların Meliki" olarak kabul edilmekte ve "antlaşmayı kendi adıyla, yerine geçecek olanlar ve oymakları adına imzalamaktadır. Amaç olarak uzun zamandan beri arada var olan dostluğun ve karşılıklı menfaatlerin güçlendirilmesi gösterilmektedir." Antlaşmada;

"1. İbn-i Suud'un sayılan yerlerle, bunlara bağlı yerlerin bağımsız ve mutlak hükümdarı olduğu kabul edilmekte, kendisinden sonra İngiliz Hükümeti'nin aleyhtarı olmamaları şartıyla bunların oğul ve haleflerine ait olacağı,

2. Bir saldırıya uğradığı takdirde İngiltere'nin ona yardım edeceği ve çıkarlarını koruyacağı,

3. İbn-Suud'un da buna karşılık İngiltere dışında herhangi bir yabancı devletle anlaşma yapmaktan sakınacağı,

4. İngiliz Hükümeti'nin rızasını almadan kendi topraklarının hiçbir kısmını başka bir devletin eline geçmesine müsaade etmeyeceği ve hiçbir devlete imtiyaz vermeyeceği,

5. Hac yolunun güvenli bir şekilde açık tutulacağı,

6. İbn-i Suud'un, İngiltere'ce korunan veya onunla antlaşmalar yapmış olan, Kuveyt, Bahreyn, topraklarına Katar ve Umman kıyılarındaki şeyhlerin ülke ve işlerine karışmayacağı,

7. Tarafların ileride daha ayrıntılı bir anlaşma yapacağı belirtilmektedir."⁴³

Bu antlaşma ile Britanya, Suudileri, dışarıdan gelecek bir tehlike karşısında destek veriyor ve bunun karşılığında ise Suudi Devleti, yarı sömürge pozisyonuna razı oluyor ve başka hiçbir devletle veya güçle anlaşma yapmamayı, temas etmemeyi kabulleniyor ve bunun karşılığında da mali ve askeri desteğe kavuşuyordu.⁴⁴ Bu anlaşma aynı zamanda İngilizlerin iç Arabistan'ın siyasi işlerine doğrudan müdahil olmaya başlamasının da bir göstergesi olmuştur.⁴⁵

1.1.3. İbn-i Suud- Şerif Hüseyin Rekabeti ve Suudi Hicaz Krallığının İlanı

Mondros Mütarekesi imzalanmasına rağmen teslim olmayıp savaşa⁴⁶ neticede teslim olmak zorunda bırakılmış ve Hüseyin'in oğlu Şerif Abdullah'ın birlikleri 13 Ocak 1919'da Medine'yi ele geçirmiştir. Böylelikle Mondros'tan 72 gün sonra Medine teslim edilmiştir.⁴⁷ Medine'nin kaybedilmesiyle Türklerin Hicaz'daki hâkimiyeti son bulmuş ve asırlarca yönettiği kutsal beldeleri terk etmiştir.

Yarımadada Hicaz ile Necid, Necid ile Şamar ve Yemen ile Asir arasında sınır ve arazi anlaşmazlıkları sürdüğünden, hala diğer Arap liderleri üzerinde yersiz bir hükümlanlık iddiasını içeren "Arap Memleketleri Kralı" unvanından vazgeçmek istemeyen Hüseyin, bu vaziyetten faydalanarak, İmam Yahya ve İbn-i Raşid ile anlaşarak, Suudileri kuşatmaya⁴⁸, onlara ait yerleri ilhak etmeye kalkışmıştır. Bu saldırı üzerine İbn-i Suud harekete geçerek 1919 yazında

³⁹ Al-Rasheed, 2002: 42; El Useymin, 2009: 293.

⁴⁰ Ez-Zerkli, 1985: 389; Al-Rasheed, 2002: 42.

⁴¹ TNA. in U.K, CAB/24/70, 26 Aralık 1915; Yerasimos, 1995: 216.

⁴² El Useymin, 2009: 294.

⁴³ TNA. in U.K, CAB/24/70, 26 Aralık 1915; Hurewitz, 1987: 17-18; El Useymin, 2009: 294; El-Hatip: 70-73.

⁴⁴ Gresh ve Vidal, 1991: s. 35.

⁴⁵ Al-Rasheed, 2002: 42.

⁴⁶ Kandemir, 1974:569. Medine Müdafaası ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yatak: 1990.

⁴⁷ Yatak, 1995: 88.

⁴⁸ Hotinli, 1942: 496.

Hüseyin'i yenilgiye uğratarıp İngilizlere sığınmak zorunda bırakmış⁴⁹ ve İngilizlerin çok kuvvetli bir biçimde karşı çıkması ve Hüseyin'i korumaya almaları üzerine de geri dönmüştür.⁵⁰ Kasım 1923-Nisan 1924 tarihleri arasında Kuveyt'te yapılan ve Kral Hüseyin'i, küçük oğlu Emir Zeyd'in temsil ettiği bir konferansta iki tarafın uzlaşması beklenmişse de Hicaz ile Necid'in arası bulunamamış ve diğer isteklerinde (bilhassa Filistin meselesinde) de ısrarcı olan Kral Hüseyin ile anlaşması hususunda başarı sağlayamayan Britanya, sonunda onu terkederek İbn-i Suud'a meyletmiştir.⁵¹

Bu arada, 1921 yılında, Abdülaziz İbn-i Suud birlikleri Hâil'e girmiş ve İbn-i Reşid unsurlarını bertaraf etmiştir.⁵² Ardından Prens Faysal, 1924'te Asir'e girmiş ve 1926'da Asir himaye altına alınmıştır.⁵³

Diğer taraftan Şerif Hüseyin'in oğlu Ali'nin, kardeşi Faysal'ın bulunduğu Bağdat'a gitmesiyle Hüseyin ailesinin son ferdi de Hicaz'dan ayrılmış⁵⁴, 8 Cemaziyelahir 1344/24 Aralık 1925'te Suudi kuvvetleri Cidde'ye girmiş⁵⁵ ve 1926'da Hâşimîlerin Hicaz'daki son unsurları da bölgeden atılmıştır.⁵⁶ Böylece İbn-i Suud Hicaz'ın bütününe elde ederek⁵⁷, ikbal çizgisini zirveye çıkarmıştır.⁵⁸

Hicaz halkı İbn-i Suud'a, 22 Cemaziyelsani 1344/7 Ocak 1926 tarihinde⁵⁹ "Hicaz Meliki" olarak biat etmiştir. Bu şekilde, İbn-i Suud, "Hicaz Meliki ve Necid ve Mülhakatı Sultanı" unvanını almıştır. Daha sonra, 25 Recep 1445/19 Ocak 1927 tarihinde ismi "Hicaz ve Necid ve Mülhakatı Meliki" olmuştur.⁶⁰ Bu değişiklik, 6 Şevval 1345/9 Nisan 1927 tarihinde Ümmü'l Kura Gazetesi'nin 21. sayısında yayınlanmıştır.⁶¹ İbn-i Suud, bu değişikliği yabancı devletlere bildirmiş ve bununla tanınmıştır.⁶² Bu devleti tanıyan ilk ülke Sovyetler Birliği idi⁶³ ve onu Büyük Britanya, Fransa ve Hollanda izlediler.⁶⁴

1.1.4. Cidde Antlaşması (20 Mayıs 1927)

İbn-i Suud ile İngilizler arasında 26 Aralık 1915 antlaşmasının değiştirilmesi konusundaki görüşmeler 10 Mayıs 1927 tarihinde Cidde'de başlamış ve on gün devam eden görüşmeler daha önce öngörülen bir esas üzerine neticelenmiş ve 20 Mayıs 1927 (28 Zilkade 1345) tarihinde Cidde Antlaşması imzalanmıştır.⁶⁵

Cidde Muahedesi olarak bilinen antlaşmayı Britanya adına Sir Gilbert Clayton, Suudi Hükümeti adına ise İbn-i Suud'un oğlu Prens Faysal imzalamışlardır.⁶⁶ İbn-i Suud bu anlaşmayla, tam bağımsızlığını Britanya'ya onaylatmış ve Basra Körfezi'ndeki Arap şeyhlikleriyle dostluk ve

⁴⁹ Uzunçarşılı, 1984: 143.

⁵⁰ TNA. in U.K, CAB/24/120, 17 Şubat 1921.

⁵¹ Hotinli, 1942: 496.

⁵² Sadık, 1965: 22.

⁵³ Kechichian, 2008: 31.

⁵⁴ Armstrong, 1924: 188.

⁵⁵ Hamza: 54; Es-Selman, 1416/1996: 46.

⁵⁶ Niblock, 2006: 31.

⁵⁷ Sadık, 1965: 22.

⁵⁸ Esed, 2008: 231-232.

⁵⁹ Ümmü'l Kura, 8 Ocak 1926/23 Cemaziyelsani 1344, S. 54: 1; Ez-Zamil, 1392/1927: 203. Ümmü'l Kura Gazetesi, Suudi Arabistan Devleti'nin Resmi Gazetesi olup, Miladi 12 Aralık 1924, Hicri 15 Cemaziyevvel 1343 tarihinden itibaren haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır (Darü'l Melik Abdülaziz, El- Küşşafü'l Tahlili's Sahife-i Ümmü'l Kura 1343-1373, C. I, Riyad, 1999/1419: 25).

⁶⁰ Es-Selman, 1416/1996: 47.

⁶¹ Hamza: 81.

⁶² Es-Selman, 1416/1996: 47.

⁶³ Said, 1990: 203; Yerasimos, 1995: 238.

⁶⁴ Al-Rasheed, 2002: 46.

⁶⁵ TNA. in U.K, Air 5/415 PT. III, E 2620/119/91, 22 Haziran 1927.

⁶⁶ Ümmü'l Kura, 27 Mayıs 1927/25 Zilkade 1345, S. 129: 1; El-Muhtar, 1957: 408; Ez-Zerkli, 1985: 390; Vehbe, 1380/1960: 87.

barış temeline dayanan münasebetlerini devam ettirmek hususunda elinden geleni yapacağı sözünü vermiştir.⁶⁷

Antlaşmaya göre;

- “1. İngiltere, Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı'nın emrindeki bölgelere tam bağımsızlık tanıyacak,
2. İki taraf arasında tam bir dostluk ve barış olacak ve her iki taraf bunun devamını sağlayacaklar,
3. Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı, İngiliz vatandaşları ve İngilizlerin himayesi altındaki Müslümanların hac işlemlerini kolaylaştıracak ve can ve mal güvenliklerini sağlayacak,
4. Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı'nın ülkesinde ölen İngiliz hacılarının eşyaları Cidde'deki İngiliz mutemedine teslim edilecek,
5. Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı, kendi ülkesinde bulunan İngiliz vatandaşlarının vatandaşlığını tanıyacak,
6. Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı, İngiltere ile özel anlaşmaları olan Kuveyt, Bahreyn, Katar Şeyhleri ve Umman sahili ile iyi geçinecek,
7. Hicaz, Necid ve Mülhakatı Kralı, İngiltere Kralı ile birlikte emrindeki bütün imkânları kullanarak köle ticaretine son verecek,
8. Her iki taraf da bu anlaşmayı bir an önce onaylayacak ve gereğini yerine getirecek,
9. Bu anlaşmanın uygulamaya geçtiği ve onaylandığı tarih itibarıyla, 26 Teşrin-i Evvel 1915'te gerçekleşen anlaşma yürürlükten kalkacak,
10. Bu anlaşma Arapça ve İngilizce yazılmış olup, her iki metin de aynı değeri taşımaktadır. Herhangi bir anlaşmazlıkta, İngilizce metin geçerli olacaktır.
11. Bu anlaşma Cidde Antlaşması diye bilinecektir.”⁶⁸

Cidde Antlaşması, Hicaz, Necid ve ona bağlı bölgelerin kesin ve mutlak istiklalini tanımıştır. Ancak bu anlaşma “en çok gözetilen millet” statüsünü içermediği gibi bir ticari sözleşme de değildir. Anlaşmanın geçerliliği, İbn-i Suud'un hükümdarlık süresi ile sınırlandırılmıştır.⁶⁹ Cidde Antlaşması, 3 Ekim 1936'da arkasından 3 Ekim 1943'te yenilenmiştir.⁷⁰

1.1.5. Suudi Arabistan Krallığı'nın Resmen İlanı

Ülkedeki huzur tesis edildikten sonra, imar ve inşaa çalışmaları başlamış ve ülkenin ismi de “El Memleketü'l Arabiyyeti's-Suudiyye” şeklinde değiştirilmiştir. Kral Abdülaziz, 17 Cemaziyelevvel 1351/18 Eylül 1932'de bir ferman çıkarıp bu ismin 21 Cemaziyelevvel Perşembe gününden itibaren kullanılacağını bildirmiştir.⁷¹ Ayrıca, Suudi Arabistan Krallığı'nın ilanı, 22 Eylül 1932'de Britanya'ya da tebliğ edilmiştir.⁷²

1.2. İmam Yahya

İmam Yahya, Yemen'i bağımsızlığa taşıyan kişi olarak, Yemen tarihi için çok önemli bir liderdir.⁷³ Tam adı; el-Mütevekkil-Alellâh Yahyâ b. Muhammed b. Yahyâ Hamîdiddîn el-Hasenî el-Alevî et-Tâlibî'dir. 1286 (1869) yılında San'a'da dünyaya gelen İmam Yahya, başta babası

⁶⁷ TNA. in U.K, CAB/66/39/1, 14 Temmuz 1943.

⁶⁸ Hurewitz, 1987: 149-150; El-Muhtar, 1957: 408-410. Antlaşmanın İngilizce metni için bkz. TNA. in U.K, Air 5/415 PT. III, E 2582/119/91, 29 Haziran 1927.

⁶⁹ Al-Rasheed, 2002: 48.

⁷⁰ Hurewitz, 1987: 149.

⁷¹ Ümmü'l Kura, 23 Eylül 1932/22 Cemadiyelula 1351, S. 406: 1; El Muhtar, 1957: 458-459; Sadık, 1402/1982: 176; Hezlül, 1402/1982: 176.

⁷² Tuson ve Burdett, 1992: 485.

⁷³ Ayışığı, 2002: 1992.

Mansûr-Billâh Muhammed olmak üzere buradaki âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Cebelüehnûm'a giderek bir müddet daha okumuş ve ders vermiştir.⁷⁴ 1891 ve 1898 isyanlarının elebaşısı olan İmam Hamidüddin'in ölümü üzerine.⁷⁵ 20 Rebülevvel 1322'de (5 Haziran 1904), o dönemde Osmanlı hâkimiyetinde bulunan San'a'ya bağlı Kafletüazir'de "Mütevekkil-Alellah" unvanıyla imâmet görevini üstlenmiştir.

Yahyâ, idareciliğinin başından itibaren, 1839'da Aden'i işgal eden ve sürekli olarak etki sahasını büyütme çalışan İngilizlerle mücadele etmek yerine, babasının yaptığı üzere siyasetini Osmanlı birliklerini Yemen'den çıkarma üzerine temellendirmiştir.⁷⁶ O vakte kadar Yemen'de çıkan isyanların temelinde Zeydiyye inancı⁷⁷ önemli bir yer tutuyordu. İmam Yahya da, diğer Yemen İmamları gibi, kendisinin üstünde bir güç görmek istemiyordu. Amacı, kendi bölgesini (Cebel Bölgesi) idare etme yetkisini elde etmek, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden kurtulmaktı.⁷⁸

Yahya, İmamet görevini üstlendikten bir müddet sonra yaptığı cihad çağrısıyla ülkedeki bütün Türklere karşı düşmanca bir tutum takınmış⁷⁹ ve 1904 yılı sonlarında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan başlatmıştır. İsyân genişledikçe diğer taraflardan takviye birlikleri isyan bölgesine yönlendirilmiştir.⁸⁰ Fakat neticede İmam Yahya, çağrısına katılan kabilelerden elde ettiği birliklerle 1905 Nisanında San'a ve çevresini ele geçirmiştir. Altı yıl süresince İstanbul ve San'a'da yapılan müzakere sürecinden sonra 9 Ekim 1911'de Daân (Dean) Antlaşması imzalanmıştır. İmam Yahya bu anlaşma ile "vakıfların yönetimi ve Osmanlı idarecilerinin suistimallerini vilâyete bildirmek, Zeydî kadılarının ve San'a'da kurulacak istînaf mahkemesi reisinin tayini" gibi mühim haklar elde etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın bitimine dek yürürlükte kalan bu antlaşmada ayrıca; "siyasî ve malî suçlarla ilgili genel af ilânı, hükümet görevlilerinin ve imamlık mensuplarının Yemen'de emniyet içinde hareket edebilmeleri, Zeydî ve Şâfi kadılarının görev yapacağı mahkemelerin tesisi, esir ve rehinelere iadesi" gibi hususlar da karar altına alınmıştır.⁸¹ Osmanlı yönetimi yanında İmam Yahya'nın da meşruiyetini temin eden bu antlaşma bölgeye istikrar getirmiştir. İmam Yahya da bu antlaşmaya bağlı kalmış hatta Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen için Osmanlılar ile birlikte savaşmış ve bu sayede İngilizler karşısında Yemen'de önemli başarılar elde edilmiştir.⁸² Aslına bakılırsa II. Abdülhamid bu bölgeyi İmam Yahya'nın fiili denetimine bırakmak fikrindeydi. Fakat 1908'den sonra yönetime gelen İttihat ve Terakki Fırkası, II. Abdülhamid'in bu fikrinin ülkenin saygınlığına gölge düşüreceği gerekçesiyle bu bölgede yeniden mücadeleye girişmiş, fakat Ekim 1911'de, anlaşmak için üzerinde mutabık kalınan barış koşullarında daha önce Sultan II. Abdülhamid'in belirlediği aynı çözüme razı olmuştur.⁸³

Dean Antlaşması, Türkler ile İmam Yahya arasında barışı tesis etmişti ve bu durum I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı birlikleri için Arap Yarımadası'ndaki Osmanlı-yerel idare işbirliğinin başlangıcı olmuştur. Zira Abha merkezli güneybatı Yemen'in yöneticisi Seyyid İdrisî savaştan önce İtalyanlarla işbirliği yaptığı gibi savaş esnasında da İngiltere ile işbirliği içerisinde hareket edecektir. İngilizler ile Seyyid İdrisî arasında 30 Nisan 1915'de imzalanan ittifak antlaşması ile İngilizlerin savaşta yapacağı yardımlar ve karşılığında İdrisî'den beklenen hareketler kararlaştırılmıştı. 1917 tarihli İngiliz-İdrisî Antlaşması'nın imzalanması ile de Kızıldeniz'de artan İtalyan etkinliğinin bir sonucu olarak İtalya'nın Kızıldeniz adalarını kontrol etmesine mani olmak hedeflenmişti.

I. Dünya Savaşı başlarında bölgedeki eski ittifaklar bozulmuştur. 1905 yılında Osmanlı yönetimine karşı birlikte hareket eden İmam Yahya ile Seyyid İdrisî arasında Şubat 1915'de

⁷⁴ Öz, 2006: 215.

⁷⁵ Çakaloğlu, 2019: 1717.

⁷⁶ Öz, 2006: 215.

⁷⁷ Zeydiyye inancı ile ilgili bkz. Gökalp, 2013: 328-331; Zeydiyye Fıkhı için bkz. Yücel, 2013: 331-338.

⁷⁸ Ayışığı, 2002: 1992.

⁷⁹ Öz, 2006: 215.

⁸⁰ Çakaloğlu, 2019: 1715.

⁸¹ Öz, 2006: 215.

⁸² Ayışığı, 2002: 2003.

⁸³ Hülâgü, 1995: 141.

çatışmalar başlamıştı. Seyyid İdrîsî, silah, mühimmat ve para yardımı karşılığında İngiliz çıkarlarına hizmet etmiş, savaşın devamı boyunca Türkler ve onların müttefikleri durumundaki İmam Yahya ile mücadele vazifesini yerine getirmişti.

Savaşın nihayetine doğru Arap Yarımadası'nın büyük bir kısmında etkinlik kurmaya muvaffak olan İngilizler için Yemen'de süren Türk nüfuzû, aşılması zor bir engel gibi duruyordu. Öyle ki savaşın sonunda İmam Yahya'nın elindeki San'a merkezli Yemen, Türklerin kontrolü altındaydı. 1918 yılı başlarına ait bir İngiliz raporunda, Arap isyanına ve bölgedeki bazı kabilelere verilen paralara rağmen Türklerin Aden-İngiliz protektorasının hemen yanında varlıklarını devam ettirdiği bildirilmekteydi. Savaşın sonu yaklaşırken Yemen'deki Türk unsurları Aden'deki İngiliz hâkimiyeti için güçlü bir tehdit olarak değerlendiriliyordu.⁸⁴

Mondros Mütarekesi ile Türk birlikleri Arap Yarımadası'ndan çekilince İmam Yahya, fiilî vaziyet gereği bağımsız Yemen'in hükümdarı olmuş ve 1920'den itibaren Zeydî İmamlığı, "Yemen Mütevekkilî Krallığı" olarak isimlendirilmiştir.⁸⁵ Öte yandan İmam Yahya, Osmanlı memurlarının Yemen'de kalmasını sağlayarak bürokrasiyi onlarla yönetmeyi sürdürmüştür. Bu dönemde Zeydi mezhebinin ilkeleri toplumsal hayatta hâkim olsa da idari işleyiş daha ziyade Türklerin oluşturduğu biçimde sürmüştür. Yemen bölgesi, 1920 Büyük Millet Meclisi'ne vekil seçmiş, ancak seçilen vekil Ankara'ya gidememiştir. 1923 yılına kadar resmî olarak Osmanlı toprağı kabul edilen Yemen'de, 1926 yılına kadar da Türk bürokratların hâkimiyeti devam etmiştir.⁸⁶ Ayrıca Devletin kuruluşunda, Osmanlı'nın son Yemen Valisi Mahmut Nedim Bey'in önemli desteğı olmuştur.⁸⁷

I. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğı'daki nüfuzunu genişletmek isteyen ve daha evvel Asîr ve Tihâme Emîri Muhammed b. Ali el-İdrîsî ve diğer şeyhlerle himaye antlaşmaları yapmış bulunan İngilizler, Yahya'yı Yemen ile İngiliz himaye bölgesinin (Western Aden Protectorate) sınır meselesinde çözüme zorlamak maksadıyla Hudeyde'yi işgal etmiştir. Hedefini gerçekleştirme hususunda fazla bir başarı elde edemeyince de Hudeyde ve Tihâme sahilini İdrîsîler'e bırakarak Yemen'in sahil kesimi ve dağlık arazi olarak, iki emirlik arasında bölünmesine zemin hazırlamıştır.⁸⁸ Bu durum Hudeyde'yi hâkimiyet alanı içerisine dâhil etmeyi planlayan İmam Yahya'nın tepkisini çekmiştir. Aslında İdrîsî'nin yalnızca Hudeyde'yi değil tüm bağı topraklarını uzun müddet elinde tutamayacağı görülmüyordu. Zaten bir müddet sonra bölgenin paylaşılması hususunda İmam Yahya ile İbn-i Suud karşı karşıya gelecekti.⁸⁹ Yahya, 1923 yılında Muhammed el-İdrîsî'nin ölümü ile ortaya çıkan taht kavgasından faydalanarak Aden'in batısında kalan bölgeye saldırmış ve 1925'te Hudeyde'yi ele geçirmiştir. Ardından da 1926'da İtalyanlarla on yıllık bir dostluk ve ticaret antlaşması yaparak İtalya'dan silâh ve teknik yardım elde etmeyi başarmıştır.⁹⁰ Bu bağlamda İtalya'nın Yemen'de nüfuzunu arttırma girişimleri dikkat çekiciydi. Ancak Yemen, İtalya'nın ve İngiltere'nin nüfuz mücadelesine rağmen istiklalini sürdürmeyi başaracaktır.⁹¹

2. Taraflar Arasındaki Anlaşmazlığın Sebepleri ve Gelişimi

2.1. Anlaşmazlığın Kökeni

Suudi Arabistan ile Yemen arasındaki bölgesel egemenlik anlaşmazlıkları ilk ortaya çıktığında, Yemen Kuzey ve Güney olarak iki ana bölüme ayrılmıştı. Kuzey Yemen, 1918'de Osmanlı

⁸⁴ Polat, 2017: 118-121.

⁸⁵ Öz, 2006: 215.

⁸⁶ Yıldırım, 2015: 4.

⁸⁷ Sert, 2016: 121.

⁸⁸ Öz, 2006: 215.

⁸⁹ Polat, 2017: 123.

⁹⁰ Öz, 2006: 215.

⁹¹ Polat, 2017: 131.

Devleti'nin yerini alan kraliyet bir İmamet rejimi tarafından yönetiliyordu. Güney Yemen ise İngilizlerin kontrolü altında kalmıştır.⁹²

Kuzey Yemen İmam Yahya'nın yönetimindeydi. Yemen verimli bir ülkeydi, fakat Kızıldeniz kenarındaki Asir fakirdi. Uzun süren uluslararası düşmanlıklar yüzünden harap olmuştu. Asir'de bir garnizonu olan Türkler Mondros Ateşkesinin ardından bölgeden çekilince İbn-i Suud hızla bölgenin Abha şehrine kadar olan doğu yarısını ilhak etmişti. Geri kalan kısmı bir süre Muhammed İdrisi tarafından yönetilmiş, o öldükten sonra yerine geçen Hasan İdrisi gücü yetersiz ve desteği zayıf biri olduğu için; İmam Yahya güneyden, İbn-i Suud kuzeyden Asir içlerine ilerlemeye başlamıştı.⁹³

Suudi-Kuzey Yemen toprak egemenliği anlaşmazlıkları, ilk olarak 1926-27'de, bir zamanlar Asir ve Cizan'ın bazı bölgelerinde bulunan İdrisi Devleti'nin ortadan kalkması ve 1926'da imzalanan Suudi-İdrisi Mekke Antlaşması ile bu bölgelerin Suudi Arabistan ile birleşmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Anlaşmazlık, Suudi-Kuzey Yemen bölgesel egemenlik sınırlarının tanımları üzerine başlamış ve "Asir, Cizan ve Necran" başlıklı anlaşmazlıklar haline gelmiştir. Philby, 1931/32'de Yemen kuvvetlerinin, Suudi Arabistan'ın Necran'ın bir tampon bölge olması önerisine rağmen, Yemen'in ilhak etme arzusunun bir sonucu olarak Necran'ı işgal ettiğini yazmıştır. Philby, 1926/7 ile 1931/32 arasında Necran ile ilgili anlaşmazlıktaki gelişmeleri şöyle açıklamaktadır:

"İbn-i Suud'u pozitif eyleme teşvik etmek için bu alanda ciddi bir yayılmacı inisiyatif alan İmam Yahya oldu. İbn-i Suud, Hicaz'ı fethettikten sonra, komşularının faaliyetlerini izlemek için birliklerini güneye yerleştirdi. Necran ise büyük bir vaha olarak kendisi ve Yemen arasında bir tampon olarak prensipte bağımsız bırakıldı. İki tarafın birlikleri tanımsız bir sınır boyunca hareket ederken, sınır olayları kaçınılmazdı ve böyle bir durumda Suudi birliklerinin Aru Köyü'nü işgal etmesi açıkça yanlıştı, ancak o zamanlar (1931) her iki tarafın yerel anlaşmazlığının haklarını veya yanlıklarını açıkça belirleyecek hiçbir harita yoktu. Nispeten küçük meselelere dair bu tartışma, aşamalı olarak Yemen'in, Necran'ı elde etme hedefinin netleşmesine yol açtı. 1931/32 kışında bir Yemen kuvveti vahaya indi. Vaha sakinlerinden kendilerine düşman olarak bilinenlerin evlerine ve bahçelerine zarar vermeye devam ettiler. Onların şikâyetleri İbn-i Suud'u harekete geçmeye zorladı; Halid İbn Luwai 1932 baharında büyük bir İhvan ordusuyla süratli bir şekilde olay yerine geldi. Yemen birlikleri bu ordu karşısında etkisiz kaldılar ve amaçsız bir çatışmadan sonra girdikleri yerden çekildiler. Necran sorunu böylelikle çözümlendi; Suudi Arabistanlı bir temsilci, kaygı verici bir tutum benimseyen ve açıkça Suudi iddialarını kabul etme niyetinde olmayan İmam'la sınır sorununun genel bir çözümünü müzakere etmek için başkent San'a'yı ziyaret etti."⁹⁴

Aslına bakılırsa en başından beri İbn-i Suud, İmam Yahya'nın maksadından kuşkulandırmaktaydı. 18 Mayıs 1928 tarihinde İngiliz temsilcisi Mr. Antonius İbn-i Suud'la görüşmüş ve bu görüşme G.P. Clayton tarafından Kahire Yüksek Komiserliği'ne rapor edilmiştir. Raporda İbn-i Suud'un, Yemen'le ilgili düşünceleri şu şekildedir: "Kralın Yemen İmamı'na karşı hiçbir saldırgan tavrı bulunmamaktadır. Ancak kendisi Yemen İmamı'nın niyetinden kuşku duymaktadır. Kralın kuşkusunu; İmamla İtalya arasında gizli bir anlaşmanın olabileceği ve bu anlaşmadan dolayı İtalya'nın, olası bir çatışma durumunda kendisine karşı silahlı bir müdahalede bulunabileceği sebebiyledir." Bu görüşmede İbn-i Suud ayrıca Yemen'e karşı kendi maksadının oldukça masumane olduğundan söz etmiş ve İmam'la anlaşmazlık konusu olan Asir sorununun asıl çözüm noktalarının nasıl olabileceğine ilişkin şunları söylemiştir:

⁹² Al-Madani, 2005: 15.

⁹³ Armstrong, 2007: 240.

⁹⁴ Al-Madani, 2005: 15-16.

- “a) Hudeyde’nin mülkiyeti İmam’da bırakılabilir ki burasının İmam’ın hakkı olduğunu İbn-i Suud açıkça tanımıştır.
- b) Midi’nin, İdrisi’nin bölgesinde olduğunu kabul edecektir. Çünkü burası bölgenin doğal limanıdır ve Sabiya ve Asir’in de sınırları içindedir.
- c) Necran, dedelerinden beri mülkiyetlerinde olduğu için kendi mülküdür.
- d) Sınırdaki kabilelerin, acil bir plebisit yapılarak hangi tarafı açıkça kabul ederlerse o tarafa dâhil olmaları sağlanmalıdır.”

İbn-i Suud’a göre, Yemen ile anlaşmazlık bu koşullar gözetilerek çözüme kavuşturulmalıdır.

Diğer taraftan, İngilizlerin sorması üzerine İtalyan Hükümeti, Yemen İmamı ile aralarında hiçbir anlaşma bulunmadığını bildirmiş ve İngiliz Hükümeti de yapılan anlaşmayla bunu teyit etmiştir.⁹⁵ Ancak Yemen ile uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, Sir Gilbert Clayton 1926’da iki ülke arasında bir dostluk anlaşmasını güvence altına alamamış, İtalya 1927’de bunu başarmıştır. Böylece Kızıldeniz’de İtalyan nüfuzu artmıştır. İngiltere, Hindistan ile iletişim hattının güvenli olması için Kızıldeniz’den geçişinin engellenmeyeceğinden emin olmak zorundaydı; ayrıca, petrol üretildiği her alan üzerinde etkili olmak istiyordu. İngiliz çıkarları Suudi Arabistan’a daha yakın ve İtalyan çıkarları da Yemen ile daha uyumlu hale geldikçe; Suudi-Yemen anlaşmazlığına müdahil olmaları kaçınılmaz bir hal almıştır.⁹⁶

Öte yandan, Beyrut merkezli El-Ahrar Gazetesi, 9 Şubat 1929 tarihinde, İstanbul’dan dönerken Beyrut’a uğrayan Hicaz Kralı’nın Danışmanı Mahmut Şerif Adnan Paşa’nın, İmam Yahya ile İbn-i Suud münasebetleri hususunda; “bu ilişkiler çok iyidir. İlkbaharda bir heyet Mekke’ye gelecek ve bir anlaşma ile sonuçlanmak üzere görüşmeler yapacak. Şundan eminim ki İbn-i Suud, dostane ilişkileri sürdürme konusunda çok isteklidir. Yabancı müdahaleleri ve yanlış anlamalara son vermeyi önlemek istemektedir. İmam’ın da bundan farklı bir düşüncesi olmaz. Bilinmelidir ki Asir, İbn-i Suud’un etkisi altında bir bölgedir.”⁹⁷ ifadelerine yer vermiştir.

İmam Yahya savaşın ardından Yemen’deki etkinliğini arttırmaya başlamıştı. Oğlu Ahmed’in de içinde olduğu birlikler 1927-1929 yılları arasında Beyt’ül Fakih’deki Zeranik kabilelerini yenmişti. 1930’da da İmam, Tihame’yi kontrol etmeyi başarmıştı. Öte yandan İbn-i Suud Arap Yarımadası’nın kuzeyinde büyük ölçüde hâkimiyet tesis etmişti. Bu genişleme döneminde yalnızca Asir, İdrisilerin elinde kalmıştı. Bölgenin kendisine ait olduğu iddiasındaki İmam, İngiliz hâkimiyet bölgesi olan Aden’e ilişkin bir talebi olmadığını ifade etse de Türkler çekilince buraya ilerlemiş ve Zeydi bölgesi olmayan Şuayb’ı elde etmişti. Fakat Aden yönündeki bu saldırıya karşılık İngilizler, anlaşmalı oldukları Arap şeyhlerinin de desteğiyle Yemen birliklerini geri çekilmek zorunda bırakacaktı. Yaklaşan Suudi tehdidi karşısında iki cepheye mücadele etmenin güçlüğü sebebiyle İmam Yahya, İngilizlerle anlaşmak durumunda kaldı. 1 Şubat 1934’te, Aden bölgesini kapsayan İngiliz topraklarıyla Osmanlı sınırının kabaca İmam-İngiliz sınırı olarak tespit edildiği San’a Antlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile Yahya, Britanya’nın Aden hâkimiyet sınırlarını kabul etmekteydi. Antlaşmada İmam Yahya, “Yemen Kralı” olarak isimlendirilmişti ve böylece İngiltere tarafından resmen tanınmıştı.⁹⁸ İmam bu Dostluk Antlaşması ile İngiltere ile olan ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir. Antlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra ise Yemen ile Suudi Arabistan arasında savaş patlak vermiştir.⁹⁹ Savaş, esas itibariyle Asir Vilayeti’nin “cihet-i aidiyeti”, yani kime ait olduğu hususundaki anlaşmazlıktan çıkmıştır.¹⁰⁰

⁹⁵ TNH, FO 141/622/5, PT 4, No:656,3120/2068/91, 28 Haziran 1928.

⁹⁶ Austin, 1971: 26-27.

⁹⁷ TNH, FO 141/622/5, PT 4, No:116, E 622/3/91, 6 Temmuz 1929.

⁹⁸ Polat, 2017: 141.

⁹⁹ Armaoğlu, 2007: 208.

¹⁰⁰ Şimşek, 2005: 15.

2.2. Karşılıklı Görüşmeler

2.2.1. San'a Müzakereleri

1926 yılında Mekke Antlaşması'nın, tartışmalı olarak Asir ve Cizan'ın bazı bölgelerinin Suudi Arabistan'ın egemenliğine vermesiyle İdrisi Devleti'nin ortadan kalkmasından kaynaklanmıştır. O aşamada, bir Suudi-Yemen ortak sınırının belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Mekke Antlaşması'ndan bir yıl sonra, 13 Haziran 1927'de Suudi Arabistan ve Kuzey Yemen bu amaçla müzakerelere başlamıştır. Bu müzakereler sırasında, Asir, Cizan ve daha sonra Necran da dâhil olmak üzere, eski İdrisi Devlet topraklarıyla ilgili çelişkili toprak iddiaları ortaya çıktı. Müzakereler sırasında Yemenlerin vurguladığı iddiaların özü; Asir'in Yemen'in bir parçası olduğu ve İmam Yahya'nın, İdrisi'nin gasp ettiği Tihame (Cizan) eyaleti de dâhil olmak üzere o toprakların hiçbir parçasından vazgeçmeyeceği şeklinde idi.

Buna karşı Suudi temsilcileri; Yemen delegelerine İdrisi toprağı olan Asir'in Tihame'nin bir parçası olduğunu ve Asir'in Yemen'in bir parçası olmadığını, Zeydi İmamlarının tarihsel kanıtlarla desteklenen hiçbir hakkı olmadığını, ayrıca İdrisi eyaletinin sınırının Mukha'dan Zubaid'e, Bajal'in merkezine uzatıldığını ve bu bölgenin bu sınırlar içinde, Asir'in ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu, Hükümdarlığı sırasında İdrisi'nin kontrolü altında olduğunu ve Suudi Kralı Abdülaziz ve İdrisi arasında Mekke Antlaşması'nda yer alan sınırlara dâhil edildiğini bildirerek, böylece hepsini Suudilerin haklarının bir parçası olarak gördüklerini ve İmam Yahya tarafından alınan bu alanların Kral Abdülaziz'e geri verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

3 Ocak 1928'de yapılan oturumda Yemen heyeti müzakere pozisyonlarında önemli bir uzlaşmaya işaret ederek dramatik bir değişiklik yaptı. Sınırın belirlenmesi veya tahsisi ile ilgili Suudi önerisini kabul etmeye hazırıldılar ve Asir ve Cizan'ın Suudi Arabistan'a aidiyetini tanıma karşılığında İdrisi'nin Suudi korumasını istemeden önce işgal ettiği Mukha ve Zubaid gibi İdrisi topraklarını istediler. Bu aşamada, iki delegasyonun sahiplik anlaşmazlığının çözümüne yaklaştığı anlaşılıyordu. Bundan sonra temsilciler, iki ülke arasında bir sınır çizgisi üzerinde anlaşmaya varmakla görevlendirilmişlerdir. Bir anlaşmazlık meydana gelirse, bunun sınırlar ile ilgili olduğu varsayılacaktır. Bununla birlikte, sahiplik anlaşmazlığı, Yemen, Mekke'ye bir heyet gönderdiğinde yeniden başladı.¹⁰¹

2.2.2. Mekke Müzakereleri

San'a müzakerelerinde kaydedilen ilerlemeye dayanarak, iki heyet Suudi Arabistan'ın Mekke şehrinde 4 Haziran 1928'de görüşmelere devam etme amacı ile bir araya geldiler. San'a müzakerelerin sonunda ulaşılan en son karşılıklı sözlü anlaşmaya dayanan bir çizginin belirlenmesini görüşmeleri bekleniyordu. Ancak Yemen heyetinin San'a'da Suudi önerisini onaylamasıyla ilgili tutumunun değiştiği görüldü. Yemen heyeti; Tihame'de ya da Asir'de statükoyu kabul etme yetkilerinin olmadığını bildirdiler. Bu arada, San'a'daki Suudi önerilerini kabul eden Yemen heyet üyelerinin Mekke'de müzakereleri yürütenler olmadığını belirtmek gerekir.

Yapılan görüşmeler; iki devlet arasındaki anlaşmazlığın niteliğinin algılanmasının bir sahiplik anlaşmazlığı ile bir sınır anlaşmazlığı arasında dalgalandığını göstermiştir. Suudi iddiaları, sahiplik argümanının San'a'da çözüldüğünü ileri sürdüğü için anlaşmazlığın sınır belirlenmesi üzerinde olduğuna dair bir inancı ortaya çıkarmıştı. Öte yandan Yemenliler tartışmalı bölgelerde hak talebinde bulunmaya devam ediyorlardı.¹⁰²

Her iki Devletin delegasyonlarının bölgedeki aidiyet/hâkimiyet sorunlarını çözememesi, bir sınır çizgisinde anlaşamadıkları anlamına geliyordu. Başarısızlık, iki devlet arasında bir çatışmanın ortaya çıkma olasılığını da artırdı. Ancak İmam Yahya'nın sınırdaki Aaro Dağı'nın statüsünün belirlenmesi ile ilgili İbn-i Suud'u hakem tayin etmesi ve İbn-i Suud'un da; "bu adımı

¹⁰¹ Al-Madani, 2005: 54-56.

¹⁰² Al-Madani, 2005: 56-58.

atıyorum ve Tanrı'nın yol gösterebileceğini umarak Müslümanlar, Araplar ve iki Krallığın barış ve huzuru için Aaroo'nun (Aro Dağı) size ait olduğunu kabul ettiğimizi ilan ediyorum" diyerek İmam lehine bir tasarrufta bulunmuştur.

İbn-i Suud'un bu ödülü karşısında İmam Yahya bir telgraf göndererek ödülü kabul ettiğini bildirmiştir. İmam'ın bu kabulü aslında Aaro Dağı'nın kuzeyinde, Cizan, Asir ve Necran dâhil olmak üzere, hak iddialarından feragat ettiğini gösteriyordu. Aaro sahiplik anlaşmazlığının çözümlenmesinin ardından, bir sonraki mantıklı adım Aaro Dağı ile İbn Suud'un Aaroo'nun kuzeyindeki toprakları arasında bir sınır çizgisi çizmekti. Devletler belirli bir sınır çizgisi üzerinde anlaşamamış olsalar da sınırla ilgili birtakım hükümler üzerinde anlaşmışlardır. 1932 Anlaşması Suudi Arabistan sınırının yönetimi ve kaçan suçluların iadesine ilişkin hükümler içeriyordu. Anlaşma iki tarafça bir telgraf değişimi yoluyla onaylandı.

Bu anlaşmaya ek olarak, 9 Ekim 1932'de Kral Abdul-Aziz, İmam Yahya'ya sınır çizgisini açıkça belirleyen ve düzenleyen bir anlaşma tasarlama arzusunu bildiren bir mektup gönderdi. İmam buna cevaben, kralın sınırların belirlenmesi ve iki devlet elçisi tarafından sonuçlandırılacak sınır hattının kalıcı olarak uygulanmasını içeren taleplerini kabul etti. Kral'dan, karşılıklı olarak tatmin edici bir sonuç elde etmek amacıyla sınırı yeniden belirlemek için elçilere daha fazla yetki vermesini istedi.¹⁰³

2.2.3. İkinci San'a Müzakereleri

Suudi heyeti sınır konusundaki görüşmelere devam etmek için San'a'ya gelmeden önce, Yemen birlikleri Necran'ı işgal etti. Bununla birlikte, iki heyet San'a'da bir araya geldi. İlk oturum, 10 Temmuz 1933 Pazartesi günü yapıldı. Yemen heyeti Suudilerle açıkça tanımlanmış bir sınır çizgisine ihtiyaç konusunda anlaşmış olsa da 1931 Anlaşmasının geçerliliğine itiraz ettiler. Suudi heyeti, iki lider tarafından bir telgraf değişimi ile onaylandığını ve bu nedenle sınır sorununa kesinlikle karar verildiğini söyledi. Buna cevaben Yemenliler, telgrafın sadece Aaro Dağı anlaşmazlığının tahkimi ile ilgili olduğunu iddia etti. Buna ek olarak, Yemenliler yeniden İdrisi'nin Yemen topraklarını gayri meşru bir şekilde ilhak ettiğini ve bu nedenle Yemen'in Asir ve Cizan da dâhil olmak üzere tüm İdrisi topraklarında hak iddia edebileceğini savundu. 12 Temmuz 1933'de bir başka oturumda Yemenliler sonunda 1931 Anlaşmasının var olduğunu kabul ettiler, ancak onaylanmadığını iddia ederek yeni bir argüman ortaya attılar. Suudiler ise iki lider arasında telgraf değişimi ile onaylamaya dikkat çekti. Yemenliler, statüko gereği Necran'da hak iddia etmek isterken Asir'in gasp edildiğini ve geri verilmesi gerektiğini iddia ettiler.

Müzakerelerdeki anlaşmazlık üzerine Suudi ülkesine döndü ancak iki lider konuyla ilgili yazışmaya devam etti. Bu arada, Yemen kuvvetleri Yam halkının mülkünü yakmaya ve Asir ve Cizan'ın içindeki Suudi kabilelerini Suudi otoritesine isyan etmeye teşvik etti. Bu şekilde İmam, Suudi toprakları ve kabileleri üzerindeki gücünü artırabilecek yeni bir statüko yaratmaya çalışıyor gibi gözüküyordu, ardından İbn-i Suud'dan yeni statüko dikkate alınarak anlaşmazlığı ele almasını isteyebilirdi.

İbn-i Suud, 3 Aralık 1933 tarihli bir telgrafta İmam'dan şunları kabul etmesini istedi:

- 1) Sınırı, yazılı olarak kaydedilen belirli bir yöntemle belirleyin,
- 2) Necran'ı iki devlet arasında tarafsız bir bölge olarak sınıflandırmak ve
- 3) 1932 Anlaşmasına göre İdrisi ailesini Suudi Arabistan'a iade edin.¹⁰⁴

2.2.4. Abha müzakereleri

İmam'ın elçileri, Abha'ya 16 Şubat 1934'te geldi ilk müzakere turları 5 19 Şubat 1934'te başladı. Altı müzakere oturumu sırasında heyetler Necran'ın tartışmalı bölgelerine ve Asir ve Cizan dâhil

¹⁰³ Al-Madani, 2005: 58-60.

¹⁰⁴ Al-Madani, 2005: 60-65.

Tihame'deki eski İdrisi eyaletine odaklandı. Müzakereler sırasında Yemenliler önceki sınır tahsislerini reddetti. Yemen adına İbn El Vezir, sınırlarla ilgili herhangi bir anlaşmanın varlığını reddetti ve Asir, Tihame ve Necran'a ait Yemen iddialarını ileri sürdü. Suudiler bir kez daha 1928 San'a'da yapılan oturumlara ve Aaro Dağıyla ilgili olarak 1931'de değiştirilen telgraflara göre sınırların tahsis edilmesi konusunda ısrar etti. Herhangi bir sahiplik anlaşmazlığı olmadığını ve konunun Yemen argümanlarının aksine, sınır belirleme sorunu olduğunu söylediler.

Sonraki oturumlarda, iki taraf da aynı kanıt ve argümanları tekrarlayarak, aynı fikirde olmadıklarını gösterdiler. 1 Mart 1934 tarihinde yapılan beşinci oturumda Suudi heyeti şunları istedi:

- 1) Sınır çizgisinin belirlenmesi,
- 2) Her devletin, diğerinin içişlerine müdahale etmekten kaçınması,
- 3) İdrisi ailesinin Suudi Arabistan'a iadesi ve
- 4) Necran meselesinin çözümü.

Yemen heyeti adına İbn El Vazir şöyle dedi: "iki taraf bir organ oluşturur ve sınır belirlenmesine gerek yoktur, çünkü her bir tarafın kontrolü altında olanın kendisine ait olduğu bilinmektedir ve bu durum iki Krallık arasında kabul edilmiştir." Bunun üzerine Suudiler müzakereleri sona erdirmenin en iyi seçenek olduğuna karar verdiler.¹⁰⁵

2.2.5. Müzakerelerin Kesilmesi

Müzakerelerin başarısız olmasının ardından iki lider, sınırların belirlenip belirlenmediğini tartışarak birbirlerine telgraf göndermeye devam etti. 5 Mart 1934'te İmam, Kral İbn-i Suud'a Suudi elçilerinin işbirliği eksikliğinden şikâyetçi oldu. Kral ise İmam'ın iddialarını reddederek, işbirlikçi olmayanın Yemen elçileri olduğunu bildirdi.

Kral, Necran meselesinin ve sınır anlaşmazlıklarının çözümünde Yemen'in tavrına öfkesini dile getirerek şunları söyledi:

"Kardeşim, bu meselelerin tekrarı can sıkıyor. Görüşmeler sonuç vermedi. Bize bir Müslümanın Müslüman kardeşine davranmayacağı şekilde davrandınız. Ancak barış ve esenlik arzusu nedeniyle dilimizi tuttuk. Buna rağmen, söz verdiğini hiç yapmadın. Necran meselesiyle ilgili olarak, eşitlik dışında hiçbir şey istemediğimizi ifade ettik. Necran'ın aramızda tarafsız bir bölge olmasını öneriyoruz. İdrisiler ve sınırlar görüşüldükten sonra Necran hakkında daha fazla görüşme için bir heyet göndermeyi kabul etmiştik. Heyet geldi. Ama hiçbir şey başaramadı. Sizi iki şey yapmaya çağırıyorum: 1) birliklerinizi dağlardan çekip oraya girmekten kaçının ve İdrisi'yi mümkün olan en kısa sürede iade edin. 2) Heyetime Necran sorununu tarafsız olarak ele alarak veya çözüm önererek, çıkarlara saygı duyarak çözme emri vereceğim. Barış ve savaş senin kararına bağlı."

İmam, cevabında Kral ile Necran'ın aidiyeti konusunda tartışmaya devam etti ve yine bu bölgenin tarafsız kalması önerisini reddetti. Bu aşamada Kral sabrını kaybediyordu. İmam'ın Necran ve dağları işgal etme politikasını değiştirmedeği ve Necran'da adil bir çözümü kabul etmediği konusunda son bir uyarı verdi, sonra zora başvurmaktan başka seçeneği yoktu.¹⁰⁶

3. İbn-İ Suud İle İmam Yahya'nın Çatışması ve Uzlaşma

3.1. Savaşın Seyri

İki taraf arasındaki müzakerelerde bölgesel egemenlik anlaşmazlığı üzerinde nihai bir çözüme varılamaması nedeniyle Suudi-Yemen Savaşı 1934'te patlak vermiş ve sadece birkaç hafta sürmüştür.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Al-Madani, 2005: 65-68.

¹⁰⁶ Al-Madani, 2005: 68.

¹⁰⁷ Al-Madani, 2005: 70.

Suudi Hükümeti, Yemen askeri yetenekleri hakkında tam bir bilgiye sahip olduğunu düşünüyordu. İmam'ın hemen savaşa girebilecek 12.000 normal ve daha sonra toplanabilecek 13.000 normal ve 50.000 düzensiz askeri bulunuyordu. Bu durumda Suudi kuvvetlerinin iki ay içinde Yemen ordusunu kırabileceği düşünülüyordu.

Suudi ordusu, İdrisi ve Yemen güçlerinin işgal ettiği Fifa-Beni Malik bölgesini kurtarmak için 20 Mart'ta, Emir Suud da 22 Mart'ta yola çıktı.

Emir Suud, Abha ve Necran'da bulunan kuvvete komuta eden dağların arasından geçerken Emir Faysal Tihame boyunca ilerliyordu; Nisan ayının başında Bakem'i ve çevre bir konumda olan Akabat Al Shatban -stratejik ve önemli bir konumda bulunan- Yobad ve Bab Al Hadid gibi kasabaları da içine alan bölgeyi ele geçirdi. Bakem'in alınması önemliydi, çünkü Zeydi kuvvetlerinin Fifa Dağı ve Beni Malik ülkesinden geri çekilme hattı kesilmiş oldu. Tihame cephesine ihtiyat kuvveti olarak refakat eden İbn-i Suud'un yeğeni Emir Halid ibn-i Muhammed, Necran ve Saada'da ilerledi. Bu sırada Cizan Prensi Hamid Al Shuway'ir, Haradh'a saldırdı ve işgal etti. Prens Hamid Al Shuway'ir, genel bir af ilan ettiğinde bölge sakinleri bunu coşkuyla karşıladı.

Shuway'ir'in Haradh'daki savaşı, bu bir aylık savaştaki birkaç zor savaştan biriydi. Tihame'deki Zeydi komutanı olan Al Seyany komutasındaki Haradh kalesi direnmeye devam etti. Yemenliler, Abdel Rahman İbn Abbas'ın komutası altında kaleyi rahatlatmak için bir kuvvet gönderdi; Midi ve Loyeiya arasındaki Vadi Heran'da, daha sonra Midi üzerine ilerleyen ve saldırıya uğrayan Abbud komutası altındaki Suudi birlikleri tarafından yenildi. Nisan ortasına kadar kale alındı. Komutan ve garnizon kaçtı ama takip edildi ve çoğu öldürüldü.

Emir Suud, çok yavaş gittikten sonra Necran ve dağlarını tamamen kontrol etti. Yemen taraftaki Necran'ın en uzak sınırı olan Mahd köyünde, emir verildiğinde Kuzey Yemen'in en büyük kasabası olan Sa'da'ya saldırmaya hazırlandı.

Nisan ayının ortasında, Abu Arish ve Cizan'ın Vehhabi kalesinden gelen kuvvetler, bariyeri geçmeye ve Medi'ye saldırmaya hazırlanmak için Samita kasabasına yaklaştı. Medi, 6 Nisan'da Loheiya 1 Mayıs'ta düştü ve Emir Faysal 5 Mayıs'ta Hudeyde'yi temizledi. Hudeyde direniş gösterebilirken, Yemen sivil ve askeri yönetimi 29-30 Nisan'da çekildi. Yerel liderler kontrolü üslendi ve acil durum önlemleri aldı. 30 Nisan gecesi kabileler ve yerel zorbalı hükümet erzakını ve hazineyi yağmaladılar. Ancak özel mülkiyete dokunulmadı. Faysal 5 Mayıs'ta geldiğinde, hızlı bir şekilde kasabanın yönetimini devraldı. İbn Suud, yabancı güçlere, vatandaşlarının ve çıkarlarının zarar görmeyeceğine dair güvence verdi: "Hükümetin misyonunun adaletle dayandığını ve işgal altındaki bölgelerdeki yabancı sakinlere her korumayı sağlayacağını ve diğerleriyle aynı temelde muamele edeceğini garanti ediyorum." dedi.

Tihame'nin Şafi kabileleri Faysal'ı Zeydi baskısından kurtarıcı olarak karşıladı ve İmam'ın askerlerinin birçoğu para ve erzak sebebiyle Faysal'ın tarafına geçti. İmam, tüm çabasıyla mücadeleye etmediğini, çünkü barışçıl müzakerelerin geçerli olacağını ümit ettiğini açıkladı. Seyfülislam, San'a'yı kuşatmak için kıyıda dağlara doğru ilerleyen Faysal'ı durdurmayı düşünerek Zoneid'de mevzilendi. Ancak Suudiler, dağlara doğru hareket etmediler ve Tihame'deki etkilerini Beyt el Fakih'e kadar güneyden uzatmakla yetindiler.

Medi düştüğünde İmam ateşkes istedi. İbn Suud, İmam'ın kuvvetlerini Necran ve Beni Malif-Fifa bölgelerinden çekmesi, Suudi topraklarından alınan tüm rehinelere iade etmesi ve İdrisi ve yardımcılarını teslim etmesi şartıyla İmam'ın teklifini kabul etti. Yahya, Mısır Kralı Fuad'a kendisi ve İbn Suud arasındaki arabuluculuğunu talep eden bir mesaj gönderdi. Yahya ayrıca, niyetlerinin her zaman barışçıl olduğunu ve Müslümanlara karşı savaş ve kan dökülmesini önlemek ve krala "bir fırsat tanımak" için güçlerine "tartışmalı tüm alanları" tahliye etmesini emrettiğini açıkladı.

Bir aylık bir askeri harekât Suudi güçlerini Hudeyde'ye kadar ulaştırmıştı ve bir ay daha ciddi bir savaş ile muhtemelen San'a'ya ulaştırabilirdi, ancak İbn-i Suud böyle bir hareketi

onaylamadı. Muhtemelen Suudi askerlerinin Zeydi yaylalarında Tihame'deki kadar şanslı olmayacaklarını düşünüyordu, belki de Arapların tepkisinden çekiniyordu -ki onlar o anda Suudi Arabistanda'ki temsilcileri aracılığıyla kendisinin her hamlesini izliyorlardı ve anlaşmazlığa aracılık etmek için bekliyorlardı- veya hem İtalyanların hem de İngilizlerin müdahale etmesinden endişe ediyordu. Hem İngilizler hem de İtalyanlar anlaşmazlığa müdahil olmayacaklarına dair söz vermiş olsalar da konumlarına bağlı kalacaklarına dair hiçbir güvence yoktu.

12 Mayıs'ta İbn-i Suud, Yahya'nın üç ön koşula uymayı kesin olarak taahhüt etmesi üzerine tüm çatışmaları durdurmaya ve müzakerelere devam etmeye karar verdi. İmam 29 Mayıs'a kadar tüm operasyonları durdurmak zorunda kaldı, yoksa İbn-i Suud ilerlemeye devam edecekti.

Seyyid İdrisi 26 Haziran'da İbn-i Suud'a teslim olduğunda, Krala babası olarak hitap etti ve bağışlanması için yalvardı. Kralın yanıtı, üzüntü verici geçmişi büyük ölçüde minimize etti ve İdrisi'ye, tüm Araplara ve özellikle İdrisi ailesine olan saygısını garanti ettiğini bildirdi.¹⁰⁸

3.2. Taif Antlaşması (20 Mayıs 1934)¹⁰⁹

Savaş sonrası taraflar Taif'te bir araya geldiler. Suudi Arabistan adına Kral Abdülaziz'in oğlu Prens Halid ve İmam Yahya adına Seyyid Abdullah El Vezir bulunuyordu. Taif Antlaşması her iki tam yetkili tarafından 6 Safer 1353'te/19 Mayıs 1934 imzalandı. Kral Abdülaziz, 12 Haziran 1934'te Mekke'de Antlaşmayı onaylarken, İmam Yahya 26 Haziran 1934'te San'a'da onaylamıştır. Yemen'in Hudeyde şehrinde, iki devlet temsilcisi aynı tarihte tasdik belgelerini değiştirmiş ve Antlaşma yürürlüğe girmiştir. Bu onay, Antlaşmanın yürürlüğe girmesini sağlayan ve Antlaşmanın her 20 yılda bir yenilenmesini gerektiren 22. Maddesinde belirtilen koşulları yerine getirmiştir. Taif Antlaşması ilk olarak 1953'te yenilenmiştir. Daha sonra 1973 yılında iki devlet, Yemen Hükümeti adına Başbakan Al-Hajri ve Suudi Arabistan adına Savunma Bakanı Prens Sultan tarafından imzalanan ortak bir tebliğ yayımlamıştır.¹¹⁰

Antlaşma Avrupa formundadır ve geçmişte Suudi-Yemen ilişkilerini gizlemek için çok işe yarayan dindar formüller minimize edilmiştir. "İslami Dostluk ve Arap Kardeşlik Antlaşması" başlıklı antlaşma, "İslam Arap ulusunu birleştirmeyi, durumunu yükseltmeyi, prestijini ve bağımsızlığını korumayı" ve "ani aksiliklere karşı birleşik bir cephe oluşturmayı ve Arap Yarımadası'nın güvenliğini korumak için sağlam bir yapı" kurmayı amaçlamıştır.¹¹¹

Suudi zaferinin bir sonucu olarak, İmam Asir, Cizan ve Necran bölgeleri üzerindeki iddialarından 1934 tarihli Taif Antlaşması çerçevesinde vazgeçmek durumunda kalmıştır. Buna karşılık, Suudi Arabistan, Yemen'in kuzeyindeki bölgelerle ilgili taleplerinden vazgeçmiştir. Antlaşma'nın 2. maddesi bu karşılıklı feragat iddialarını ortaya koymuş ve şunları sağlamıştır: Taraflardan her biri, diğer tarafın ülkesinin herhangi bir kısmı üzerinde, bu antlaşma metninde tanımlanan sınırların ötesinde talep ettiği tüm haklardan vazgeçer. Majesteleri İmam Kral Abdülaziz, bu antlaşma ile bu anlaşmaya göre Yemen'e ait olan ve İdrisi ve diğerlerinin (daha önce) sahip olduğu ülkede iddia ettiği herhangi bir koruma veya işgal hakkı veya başka bir hakkı terk ediyor. Majesteleri İmam Yahya benzer şekilde bu antlaşma ile Yemen birliği adına iddia ettiği herhangi bir hakkı veya bir başka deyişle, İdrisi'nin sahip olduğu yerleri veya El-Aidh'i veya Najran veya Yam ülkesini, Suudi Arabistan Krallığına terk ediyor.

Dahası, Taif Antlaşması iki krallık arasındaki sınır çizgisini belirlemiştir. Sınır çizgisi 4. maddede tanımlanmıştır, ancak maalesef iki ülke de sınırı tasvir eden herhangi bir harita eklememiştir. 4. madde basitçe sınır çizgisinin bir tanımını vermektedir.

¹⁰⁸ Austin, 1971: 184-191.

¹⁰⁹ Antlaşmanın tam metni için bkz. Al-Madani, 2005: 250-254.

¹¹⁰ Al-Madani, 2005: 111-112.

¹¹¹ Austin, 1971: 193.

İlk olarak, sınır gelişiminin üç aşamasını yerine getiren “mantıklı” bir sınır alanı oluşturulmuştur: tahsis, sınırlandırma ve sınır belirleme. Bu alan Ras-Al-Mouwaj ve Jabal-Al-Thar arasında bir sınır işareti ile belirlenmiştir. Bu nedenle 4. Madde, sınır çizgisini nispeten ayrıntılı bir dilde tanımlayarak başlar:

“İki Krallık arasındaki sınır hattı, Kızıldeniz kıyısındaki Midi [Medi] ve A1 Musim [Al-Muwasam] arasında orta bir noktada başlar ve Tihame dağlarına kadar doğu yönünde ilerler.”

İki devletin Taif Antlaşması'nın 2. ve 4. Maddedeki karşılıklı tanımlarına göre, Yam ve Necran Suudi Arabistan'a aitken Wa'elah ve Necran'ın güneyinde bulunan arazisi Kuzey Yemen'e ait olacaktı¹¹². 4. Madde, olabilecek belirginlikte sınırları ele almıştır. Belirli kasabalar ve kabile isimleri bölgenin sınırları olarak detaylandırılmıştır. Bu açıklamaları temel alan sınır komisyonu kesin bir sınır çizecektir. 4. Madde arada bir Nisan 1933'ten önceki statükoya ve 1931'deki Aru yerleşimine değinmiştir. Bununla birlikte sınır komisyonu -Necran üzerindeki birçok anlaşmazlık sonrasında- kesin sınırlara ulaşabilmiştir. Şubat 1936'ya kadar komisyon çalışmalarını tamamlamıştır.¹¹³

Taif Antlaşması'nın, her iki devlet için yasal olarak bağlayıcı, uluslararası hukuk ve Antlaşmanın kendisinde belirtilen geçerlilik koşullarını yerine getiren bir antlaşma olduğu sonucuna varılabilir.

Askar H. Al-Enazy'nin Taif Antlaşması'nın doğası hakkındaki yorumu; Barış Antlaşmasının, bir başlangıç oluşturulmasının ötesinde barışın oluşturulması, bir sınırın oluşturulması, sahiplik taleplerinin çözülmesi ve aynı zamanda karşılıklı ve kalıcı kardeşlik ve işbirliği gibi çeşitli amaçları gerçekleştirmiş olduğu şeklindedir:

“Taif Antlaşması, modern hukuk tarihinin yıllıklarında, hem barış/sınır anlaşması hem de Suudi-Yemen ilişkilerinin siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal konular da dâhil olmak üzere çeşitli yönlerini düzenleyen genel bir anlaşma olarak hizmet etmesi bakımından oldukça sıra dışı bir araçtır. Öte yandan, mevcut savaş halinin (Önsöz ve 1. Madde) ve toprak anlaşmazlığının sona ermesini (2. Madde) ve bir sınır çizgisinin (4. Madde) kurulmasını sağlarken, buna ilaveten gelecekteki haklar ve bağlayıcı yükümlülükler içeren ebedi bir antlaşma olmayı amaçlamaktadır. Ayrıca yasal gücünü, onaylama tarihinden itibaren “yirmi tam yıl” süresiyle sınırlandıran bir madde içermektedir.”

İki devlet 19 Mayıs 1934'te Antlaşmayı imzaladığında, savaşın durdurulması ilan edilmiş ve Antlaşma'nın 1. Maddesi gereğince kalıcı barış kurulmuştur ki madde şunu söylüyordu:

“Yemen Krallığı ile Suudi Arabistan Krallığı arasında var olan savaş durumu, bu anlaşmanın imzalandığı andan itibaren sona erdirilir ve derhal Majesteleri Krallar ve ülkeleri ile halklar arasında daimi bir barış kurulur...”

Kalıcı barış hedefinin ilerlemesinde, 5. Madde her iki devletin de 4. Maddede belirtilen mutabık kalınan sınır çizgisinin 5 km yakınında herhangi bir tahkimat inşa etmesini yasaklamıştır. Ayrıca, 9. Madde her iki devleti de isyancılara veya diğer düşmanlara güvenli bir sığınak sağlamaya çağırmıştır.

Antlaşmanın sahiplik/sınır niteliği 2. ve 4. Maddelerde belirgindi. 2. Maddede, iki ülke savaştan önce yaptıkları mülkiyet iddialarını bırakmayı kabul etti. Ayrıca 4. Maddede sabit bir sınır kabul edilmiştir. Her iki hükümdarın da diğer devletin ve kendi topraklarının bağımsızlığını tanıdığı görülmektedir.¹¹⁴

Siyasi mültecileri barındırma yasaklanmış, anlaşmazlıkların tahkime sunulması kararlaştırılmıştır. Her iki devletin, diğerinin topraklarında isyancı hareketlere yardım etmesi ve onları

¹¹² Al-Madani, 2005: 70-73.

¹¹³ Austin, 1971: 194.

¹¹⁴ Al-Madani, 2005: 112-113.

teşvik etmesi yasaklanmış, egemenliklerine karşı savaşınlara af getirilmiştir. Ayrıca iletişim ve ticaretin teşvik edilmesi kabul edilmiştir.¹¹⁵

Karşılıklı işbirliği ile ilgili çeşitli hükümleri kapsayan “siyasi” nitelikteki maddeler de Antlaşma'ya, örneğin ticaret ve iletişimi arttırmaya ilişkin 19. ve savaş durumunda tarafsızlık konusunda 17. Maddeye dâhil edilmiştir. 10. Madde, her iki devleti de sorunlara neden olan kaçakları diğer devlete iade etme yükümlülüğü altına sokmuştur; örneğin, 1926 Mekke Antlaşması kapsamında topraklarını Suudi Arabistan'a bıraktıktan sonra, Yemen topraklarından Cizan ve Asir'e saldırarak Suudilerden başarısız bağımsızlık kazanma girişiminde bulunan isyancı İdrisi ailesinin üyeleri gibi.

Aslında, Taif Antlaşması diğer barış antlaşmalarına benzer bazı hükümler de içeriyordu. Örneğin 30 Mayıs 1814'te Fransa ile Rusya, Prusya, İngiltere, İsveç ve Avusturya koalisyonu arasında imzalanan Paris Antlaşması Fransız sınırları 1792'ye geri götürülmüş ve Seyşeller Adaları Birleşik Krallığa verilmiştir.

Özetle, Taif Antlaşması, “dispositif” maddeler ve “siyasi” hükümlerin bir kombinasyonunu içeriyordu. Ayrıca, uluslararası hukuk kapsamında özel bir statüye sahip bir “barış” anlaşması olarak da sınıflandırılabilir.¹¹⁶

“Majesteleri Yemen Kralı” olarak Anlaşmanın Yahya'ya hitap etmesi önemliydi ve Suudiler ona ilk kez bu imtiyazı vermişti. Antlaşma, savaş durumunu sona erdiren ve sınırların belirlendiği başlangıçtaki hükümler haricinde hiçbir şekilde İmam'a karşı ayrımcılık yapmış görünmüyordu.

Arnold Toynbee, Suudi-Yemen anlaşmazlığına ve Taif Antlaşması ile varılan sonucuna bakarak; İmam Yahya'nın 1934'teki mağlubiyetin meydana getirdiği itibarsızlığa rağmen sağlanan barış koşullarının İbn-i Suud'un, Arap dilinin geniş alanlarının ötesinde çağdaş dünyaya bir örnek oluşturan ılımlı ve yapıcı devletçilik ruhunu yansıttığını belirtmiştir.

Sir Andrew Ryan savaşın sona ermesi üzerine yorumda şunları yazmıştır:

“Böylece, Suudi-Yemen savaşı, belki de ilgili herkes için görkemli bir şekilde olmasa da tatmin edici bir şekilde sona ermiştir. En azından finaldeki resimin büyük şahsiyetleri, iki şefin en büyük oğullarıydı. Babalarının sağduyusunu miras alacakları umulmaktaydı, bu durumda barış anlaşmasının Arabistan'ın siyasi istikrarında önemli bir faktör olması gerekir. Ayrıca, dünyanın geri kalanına karşı Arap dayanışması fikrini teşvik etmiş olması muhtemeldir.”¹¹⁷ Gerçekten de İbn-i Suud'un sınırda küçük bir değişiklik dışında istekte bulunmaması ve öne sürdüğü şartların ağır olmaması ona İmam Yahya'nın hayat boyu dostluğunu kazandırmıştır.¹¹⁸

Bernard Lewis ise; İbn-i Suud'un, askeri zafer kazanmasına rağmen, İngilizlerin arabuluculuğuyla barış anlaşması imzalamak zorunda kaldığını, sınırlarında bir düzenleme elde ederken, Yemen'in bağımsızlığının da korunduğunu yazmıştır.¹¹⁹

1934 yılında Taif Antlaşması'nda ortaya konan anlaşmanın nihayetinde Suudi Arabistan ile Kuzey Yemen arasında savaş patlak verene kadar dalgalanan sahiplik anlaşmazlığını çözmüş olduğu görülmektedir.

4. Hicaz-Yemen Harbinin Türkiye'deki Yankıları

1934 Hicaz-Yemen Harbi, Atatürk döneminin önemli olaylarından biridir. Bu harp ile ilgili dönemin basınında detaylı bilgiler yer almıştır.

¹¹⁵ Austin, 1971: 194.

¹¹⁶ Al-Madani, 2005: 113.

¹¹⁷ Austin, 1971: 194-195.

¹¹⁸ Mansfield, 1975: 107.

¹¹⁹ Lewis, 2009: 432.

İmam Yahya, Yemen’de hâkimiyetini sağlamlaştırmasının ardından etraftaki aşiretler ve hükümetler üzerinde hâkimiyetini tesis etmiş, böylece Yarımada’nın en önemli arazisi İbn-i Suud ile İmam Yahya arasında paylaşılmıştı. Yalnız Kızıldeniz kıyısında Hicaz ile Yemen arasında yer alan Asir Emirliği toprakların sahipliği konusunda bir belirsizlik ortaya çıkmıştı. Suudi ve Zeydi Hükümeti’ne sınırdaş olan bu önemli bölge üzerinde hem İbn-i Suud hem de İmam Yahya, hükümet ve sahiplik hakkı iddiasında bulduklarından iki devlet arasında büyük bir anlaşmazlık baş göstermişti.¹²⁰

1933 yılında Asir Emiri Hasan İdrisi, bağlı olduğu Suud Hükümeti’ne başkaldırması, üzerine kuvvet gönderilmesi üzerine de İmam Yahya’ya sığınmıştır. Kendisinin teslim edilmesini İmam’dan ısrarla isteyen İbn-i Suud’un başvuruları yanıtız kalmıştı. Esasen kendisinin seyyid olması itibarıyla Hicaz’da hâkimiyet hakkı bulunduğu iddiasında bulunan İmam, oğlu ve veliahtı Seyfülislam’ın komutasındaki Kuzey ordusu eliyle İbn-i Suud’a bağlı olan Necran vadisini ele geçirmiştir.¹²¹

Yemen-Suudi Arabistan anlaşmazlığını Türkiye de yakından izlemektedir ve Cidde Maslahatgüzarlığından devamlı bilgi almaktadır. Maslahatgüzarlıktan Hariciye Vekâleti’ne gönderilen bir yazıda, Suudi Hükümeti’nin Resmi Gazetesi olan Ümmü’l Kura Gazetesinin 16 Kanun-ı Sani 1934 tarihli nüshasının başmakalesine yer verilmiştir. “San’a ve Riyad Arasında” isimli makalede; “iki memleket arasındaki vaki olan ihtilâfın halli için İbn-i Suud ile İmam Yahya arasında telgrafla muhaberenin devam ettiği, ihtilâfın hallinin Melik Hazretleri tarafından şiddetle arzu edildiği, uzun telgraf muhaberelelerinden sonra İdrisiler ve ikamet edecekleri mahal hakkında her iki tarafın müttefik kaldığı ve İmam Yahya’nın iki memleket arasındaki hududu tahdit etmeye ve iki taraf arasında yirmi sene müddetle bir dostluk ve kardeşlik muahedesi akdine muvafakat ettiği, yalnız Necran meselesinin şimdiye kadar neticelenmediği” belirtilmiştir. Makalede ayrıca, “İbn-i Suud’un, Necran havalisi hakkındaki görüşünü 17 Haziran’da İmam Yahya’ya bildirmiş ise de her defa olduğu gibi yine cevabının geciktiği, bu esnada İmam Yahya’nın bazı emirleri tarafından yapılan desiselerden dolayı Asir ve Tihame dağlarındakilerin çıkardığı fitnelerin Necir’te fena tesir bıraktığı, bunun üzerine Veliht Emir Suud ve Emir Faysal’ın cenuba hareket etmesi için emir verildiği, bunu müteakip, 23 Ramazan tarihinde İmam Yahya’dan gelen cevapta İbn-i Suud’un hallini talep ettikleri sorunların kabul ve muahedenin akdine ve murahas göndermeye hazır bulunduğu” yazılmıştır.¹²²

Yine Cidde Maslahatgüzarlığının Hariciye Vekâleti’ne gönderdiği 30 Kanun-ı Sani 1934 tarihli bir yazıda ise “Yemen ve Suudi Arabistan arasındaki Necran ihtilafının İbn-i Suud tarafından teklif olunan esaslar dairesinde halledilmesinin İmam Yahya tarafından da kabul edildiği ve her iki taraf murahas heyetinin Ebha’da toplanacağı, Suudi Arabistan Hükümeti adına müzakereyi Hariciye Vezir Vekili Fuat Hamza Bey, İmam Yahya adına Vezir Esseyyit Abdullah’ın yürüteceği” ifade edilmiştir.¹²³

Hicaz Kralı İbn-i Suud ile Yemen İmamı Yahya arasında başlayan savaş, ilk haftasında Hicaz Kralının lehine tecelli eder gibi olmuş, Kral’ın orduları Yemen arazisinde ilerlemişler ve anlaşmazlık konusu olan yerleri işgal etmişlerdi. Bu başarıdan sonra İmam Yahya’nın mütareke istediği ve barışı kabul ettiği haberleri çıkmıştı. Mısır kaynaklı en son haberlere göre ise durum büsbütün bunun tersidir. Bu haberler İmam Yahya’nın büyük ve mukabil bir taarruza başlamak üzere bulunduğunu ve harekete hava kuvvetlerinin de katılacağını bildiriyor. Anlaşıyor ki Yemen İmamı, Hicaz kuvvetlerini strateji ve düzen itibarıyla kendi taarruzuna en uygun sahaya çektikten sonra bir imha muharebesine girişiyor.¹²⁴

¹²⁰ Seyfi, 1934: 2.

¹²¹ Cumhuriyet, 30 Kânunusani 1934: 1,6.

¹²² BCA, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 260.748.21.

¹²³ BCA, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 260.748.22.

¹²⁴ Milliyet, 2 Mayıs 1934: 1.

Aden kaynaklı 2 Mayıs tarihli haberlere göre, İngiltere'nin Penzens savaş gemisi Hudeyde'ye gelmiştir. İbn-i Suud kuvvetlerinin Kızıldeniz sahili boyunca ilerlemeleri üzerine Yemen kuvvetleri Hudeyde'yi telaşa terketmişlerdir. Hudeyde gümrükleri ile Yemen Hükümetinin buradaki silah ve mühimmat depoları yağma edilmiştir.¹²⁵

Kahire'de yayınlanan El-Cihat Gazetesi'nin Mekke muhabirinden aldığı haberlere göre, bütün cephe boyunca ve özellikle Hudeyde yolu üzerinde bulunan Sa'da mevkiinde, İmam Yahya ile İbn-i Suud kuvvetleri arasında şiddetli muharebeler cereyan etmektedir. Bir Yemen uçağı, alevler içerisinde yere düşmüştür. İbn-i Suud'un oğlu Emir Faysal, ileri hareketinde devam ediyor. Bu arada, Port Sudan'dan Royter Ajansı muhabirinin bildirdiğine göre; Hudeyde'den gelen ve lakin henüz teyit edilmeyen bir habere göre, İmam Yahya vefat etmiş ve Sana'da bir kalkışma ortaya çıkmıştır.¹²⁶ Yine Cidde'den ciddi kaynaklardan bildirildiğine göre, İmam Yahya'nı ölüm haberi, doğrulanmaktadır. Kahire'den alınan bir habere göre ise İbn-i Suud askerlerinin Hudeyde'ye vardıkları ve oradaki garnizonun isyanı üzerine şehrin düştüğü bildirilmiştir. Veliaht kaçmıştır.¹²⁷

Diğer taraftan, 4 Mayıs tarihli Kahire kaynaklı bir habere göre, İmam Yahya, El-Bilâğ Gazetesinin çektiği telgrafa 3 Mayıs saat 15'te cevap vermiştir. Bu duruma bakarak İmam Yahya'nın sağ olduğu ve öldüğüne dair haberlerin doğru olmadığı ortaya çıkmıştır.¹²⁸

5 Mayıs tarihli bir habere göre, Yemen sıkışmış ve Mısır Kralı'ndan arabuluculuk istemişti. Yemen İmamı Yahya, El-Bilâğ Gazetesi'nin çektiği telgrafa 3 Mayıs saat 15'te telgrafla şu cevabı vermiştir: "Telgrafınıza cevaben, sulh siyasetimiz mucibince ve Müslümanları ölüme sevk etmemek maksadı ile kendimizi harp halinde telakki etmeye ve binaenaleyh ihtilaflı araziye tahliye karar verdik. Bu tahliye mağlubiyeti kabul ettiğimiz manasında alınmamalıdır. İn-i Suud'un anlayış ve adalete dönmesini bekliyoruz. Kral Fuad'ın sulhu hazırlamak üzere müdahalesini rica ederim."¹²⁹

Bu savaşla ilgili olarak Cumhuriyet Gazetesi 5 Mayıs 1934 nüshasında, Ajans Royter muhabirinin haberine dayanarak, "Yemen ordusunda hizmet eden Türk zabıtlarından bir kısmının İbn-i Suud'un ordusu tarafından esir edildiği" bilgisine yer vermiş, ancak ajans notunda; "Yemen'de muharebe eden iki ordudan hiçbirinde Türkiye Cumhuriyeti zabıtlarından bir tek kimsenin bile mevcut bulunmadığının muhakkak olduğu, İmparatorluk devrinden kalan bazı zabıtların ise tarafeyn ordularından herhangi birinde hizmet ettiklerine dair burada hiçbir malumat bulunmadığı" ifade edilmektedir.¹³⁰

6 Mayıs 1934 tarihli Akşam Gazetesi ise Roma'dan aldığı haberlere yer vermiştir. Bu haberlere göre, Mesajero Gazetesi'nin muhabiri, "İtalyanların İbn-i Suud'un güçlenmesinden endişe ettiğinden, Arap Kralı'nın Yemen'i kendi topraklarına ilhak edebileceğinden" söz etmektedir. "Arap Kralı bu suretle Irak'ta, Filistin'de, Maveray Şeria ve Suriye'de bir sürü karışıklıklara sebebiyet verecek ve bu karışıklıklar Arabistan ile münasebatı olan İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlerin tamamını alakadar edecektir." Buna ilaveten "İtalyan tebaasının can ve mallarının himayesi için Şap denizi filosundan üç geminin Hudeyde'ye gönderildiği" de belirtilmektedir.¹³¹

Aynı gazetenin 7 Mayıs 1934 tarihli haberinde, Fransız Tan Gazetesi'nin, Hicaz-Yemen harbinin nedenleri ile ilgili yayınladığı uzun bir makaleye dayanarak, "İbn-i Suud'un Asir mıntıkasını zapt etmesi üzerine kıyam eden kabileleri, İmam Yahya'nın himayesine alması ve onlara yardım

¹²⁵ Milliyet, 3 Mayıs 1934: 1.

¹²⁶ Milliyet, 3 Mayıs 1934: 1.

¹²⁷ Milliyet, 4 Mayıs 1934: 1.

¹²⁸ Milliyet, 5 Mayıs 1934: 2.

¹²⁹ Milliyet, 5 Mayıs 1934: 2.

¹³⁰ Cumhuriyet, 5 Mayıs 1934: 3.

¹³¹ Akşam, 6 Mayıs 1934: 1.

etmesinin bu harbe sebebiyet verdiği, bu harpte İngiltere'nin İbn-i Suud'u, İtalya'nın da İmam Yahya'yı desteklediği, Yemen ordusunda İtalyan muallimler olduğunun iddia edildiği" yazılmıştı.¹³²

Yine Akşam Gazetesi'nin 11 Mayıs 1934 tarihli haberine göre; "Hicaz Kralı İbn-i Suud'un, Yemen İmamı Yahya ile harp etmesine sebebiyet veren hadiseler hakkında neşrettiği yeşil kitap bahsedilmektedir. Kitabın içeriğine bakılırsa bu harbin müsebbibi İmam Yahya'dır ve İmam Yahya, İbn-i Suud'a karşı tatlı vaatler dolu ikiyüzlü bir siyaset takip etmiş, iki hükümdar arasında münazaalı olan Necran Eyaleti'ni işgalde ısrar etmiştir. Bunun üzerine İbn-i Suud, ihtilâfi halletmek için silaha müracaat edeceğini bildirmiş ve askeri harekâta başlamıştır."¹³³

Hicaz-Yemen harbi Haziran 1934'e kadar devam etmiş ve netice itibariyle İbn-i Suud ve İmam Yahya arasında kesin bir barış anlaşması yapılmıştır.¹³⁴ Bu anlaşmaya göre; "hudut meseleleri nihai surette halledilmiş ve her iki hükümetin hudutları yirmi senelik bir süre için tespit olunmuş ve her iki taraf da diğer tarafta iddia ettiği haklardan ve araziden feragat etmişlerdir. Ayrıca gerek Hicaz ve gerek Yemen dâhili ıslahatlarına devam edecekler, yalnız bunlar diğer tarafın zararına mucip olmayacak şekilde olacaktır. Diğer taraftan, her iki taraf harici siyasette tam bir ittihat gözecek ve bir taraf diğer bir tarafın zararına olarak harici hiçbir devletle muahede imza etmeyecek, ecnebi taarruzlarına iki hükümet daima birlik olarak karşı koyacaklar, gizli açık her hareketten birbirlerini haberdar edeceklerdir. Bunlara ilaveten, bir taraf kendi memleketinde diğer tarafın aleyhine çalışan hiçbir teşekküle müsaade etmeyecek, mücrimler bilâ kayduşart teslim olunacak, bir mümessil tarafından iki hükümetin temsil olunması mümkün olacak, bilhassa Arap davalarında iki hükümet daima birlik olarak hareket edeceklerdir."¹³⁵ Diplomatik çevrelerce ifade edildiğine göre; Anlaşmanın saklı tutulan iki maddesi daha vardır ve bu maddeler harp tazminatı ile ilgilidir. Görüşmeleri yürüten delegelerin barışın yapılması konusunda gösterdikleri çalışmalarından dolayı İbn-i Suud, Heyet Reisi Seyit Abdullah El-Verzir'e bir altın süslemeli kılıç ile bin İngiliz altın lirası hediye etmiştir.¹³⁶

İmam Yahya muahedeye sadakatini göstermek için elinde bulunan ve sulh şartlarının en mühimini teşkil eden İdrisilerden Hasan İdrisi'yi ailesi efradıyla birlikte Hudeyde'de bulunan Emir Faysal'a teslim edilmiştir. Bunların karadan Taif'e nakilleri için Cidde'den bir hayli otomobil gönderilmiştir.¹³⁷

Diğer taraftan, Türkiye taraflar arasında gerilimin başlamasından savaşın sonuna değin aktif bir şekilde barışın sağlanması için çaba göstermiştir. Türkiye'nin bu barışsever tavrı karşısında Suudi Hükümeti, o zamana kadar görmezden geldiği ve varlığını kabul etmediği Hicaz'daki Türk asıllı ve Türk vatandaşlarının emlakı hususundaki tutumunu değiştirmiştir. 1914 Ağustos'unda "tapularını ibraz ettiren Türk ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bir sene zarfında müracaatla haklarını ispat etmelerini" isteyen ve "bu müddet geçtikten sonra Türk emlakı Hicaz Hükümeti tarafından zapt edilecektir" şeklinde bir kanun çıkararak mağduriyetleri gidermiştir.¹³⁸

Sonuç

Suudilerin 20. yüzyılda yükselişi, henüz 22 yaşındayken Suud kabilesinin lideri olan ve bugünkü Suudi Arabistan Devleti'nin kurucusu İbn-i Suud'un, 1902'de Riyad kalesini ele geçirmesiyle başlamıştır. İbn-i Suud'un Riyad'ı ele geçirmesi, bu küçük kabile reisinin adını taşıyan bir krallığın hükümdarı olarak kendisini uluslararası öneme ulaştıran yirmi yıllık sürecin başlangıcı olmuştur. Bu tarih aynı zamanda Suudi Arabistan'ın kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir.

¹³² Akşam, 7 Mayıs 1934: 1.

¹³³ Akşam, 11 Mayıs 1934: 1.

¹³⁴ Akşam, 1 Temmuz 1934: 5.

¹³⁵ Akşam, 25 Haziran 1934: 5.

¹³⁶ BCA, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 260.748.24.

¹³⁷ Cumhuriyet, 4 Temmuz 1934: 6.

¹³⁸ Şimşek, 2005: 17-18.

İbn-i Suud'un Arap Yarımadası'ndaki şaşırtıcı yükselişinden önce Suud Hanedanlığı sadece Necid'i kontrol altına almıştı. Necid'in Emiri olduğu dönemde kendisini tanıyanlar, Abdülaziz b. Suud'un yeteneğine şahit olmuşlardır. Onun hakkında İngilizler; "onun gibi bir insan, bir milyon nüfusun içinde nadir bulunur" demişlerdir. 1934 yılında Suudi hâkimiyeti, Doğudaki Basra Körfezi'nden Batı'daki Kızıldeniz'e ve Kuzey'deki Suriye, Trans-Ürdün ve Irak'tan Yemen'e, Rubülhali'ye ve güneydeki şeyhliklere yayılmıştır. Bu geniş bölge, yayılcı bir siyaset yoluyla elde edilmişti ve İbn-i Suud, İmam Yahya, Asir'in Yemen'e ait olduğunu iddia edene kadar, sahip olduğu topraklara karşı herhangi bir saldırıyla karşılaşmamıştı.

Asir Emiri İdrisi, 1926'da İbn-i Suud'un hâkimiyetine girmişti. Bu tarihten itibaren aralarında bulunan Asir bölgesinin kontrolü için İbn-i Suud ile İmam Yahya arasında bir rekabet başladı. İbn-i Suud sınırlarını olabildiğince genişletmeyi hedefliyordu. İmam Yahya ise Yemen'i bir zamanlar Arabistan'da bulunduğu yüksek konuma ulaştırmak istiyordu. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için öncelikle Türklerin ülkeden çıkarılması, İngilizlerin Aden ve Hadramut'tan uzaklaştırılması ve İbn-i Suud'un güneye doğru genişlemesinin durdurulması gerekiyordu.

İbn-i Suud-İmam Yahya rekabetinde İbn-i Suud, hemen yakınındaki bir güç olarak Yemen'e karşı büyük bir tehdit olarak ortaya çıkmıştı ve İmam Yahya'nın gücünü zayıflatabilecek ve İslam ülkeleri arasındaki pozisyonuna zarar verebilecek bir potansiyel taşıyordu. Aslına bakılırsa iki taraf da birbirine karşı ihtiyatlıydı. İmam, Suudi ordusunun gücünün farkındaydı ve İbn-i Suud da Yahya'nın ateş gücünü ve Yemen savaşçılarının cesaretinden haberdardı.

İbn-i Suud, sınırlar üzerinde anlaşmaya çalışmak için 1927'de Sana'ya temsilcilerini göndermiş, ancak İmam, anlaşmayı reddetmişti. 1928'de Mekke'deki görüşmelerde anlaşmaya varmaya çalışılmış, ancak uzlaşmaya varılamamıştı. 1928'den 1931'e kadar huzursuzluk hüküm sürmüştü, neticede iki hükümdar bir dostluk anlaşması imzalamıştı.

1932'de İdrisi, Suudi hâkimiyetine karşı ayaklanmıştı. İmam Yahya bu isyana yardım etmiş ve böylece Suudi-Yemen ilişkileri kırılma noktasına gelmişti. Necran'ı işgal eden Yemenliler yaklaşık bir buçuk yıl zarfında Asir'in farklı bölgelerinde ilerlemişlerdi. Yemen ve Suudi heyetleri arasındaki görüşmeler uzun uzadıya devam etmiş ve her defasında önemli bir başarı sağlanamadan sona ermişti. İki hükümdar arasında defalarca mektuplaşmalar yapılmış ve her iki taraf da kendi iddialarının adil/haklı olduğu konusunda ısrarcı olmuştu. 1934'te Abha'da düzenlenen son konferans da başarısız olmuş ve İbn-i Suud'u güç kullanma noktasına getirmiştir. Netice itibarıyla İmam Yahya'nın uzlaşma ve blöf üzerine kurulu oyunu başarısız olmuş, yeterli hazırlığı olmayan İmam'ın ordusu, İbn-i Suud kuvvetleri karşısında hızlı bir yenilgi almıştır.

Savaş sonunda İbn-i Suud'un sunduğu barış şartları Yemen'i tehdit etmek bir tarafa, Suudi Arabistan, İmam Yahya'yı ilk resmi Yemen Kralı olarak tanıyordu. Taif Antlaşması'nın anlamı; Suudi Arabistan'ın İmam Yahya'yı ilk resmi Yemen Kralı olarak tanıması, her iki tarafın da toprak taleplerinden feragat etmesi ve Suudi ve Hamidüddin hanedanlarının Arap Yarımadası'nda var olma haklarının ve gerekliliğinin tasdik edilmesiydi. Her iki taraf da diğerinin meşruiyetini tanımış, tanımlanmış bir ilişki kurmuş ve böylece anlaşmazlık çözüme kavuşturulmuştu. Diğer taraftan bu anlaşmanın her iki Arap hükümeti ve hükümdarı için şerefli olduğu, galip ve mağlup farkı gözetilmediği, savaş tazminatı da de istenilmediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Taif Anlaşması, görünüşte Zeydi İmam'ın şeref ve haysiyetini ve Yemen Hükümetinin hudutlarını muhafaza etmekte ise de aslında Arabistan Yarımadası'nın son müstakil Arap hükümeti üzerinde dahi Suudi Hükümetinin hegemonyasını ve himayesini tesis etmektedir.

Türkiye'nin bu savaştaki tutumu, Atatürk'ün dış politika anlayışının bir yansıması olarak, hiçbir milletin aleyhine olmayan ve onların iç işlerine müdahil olmak istemeyen, barış ve emniyet düşüncesine uygun bir tutumdur.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Başbakanlık Osmanlı

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

The National Archives, Air

The National Archives, CAB

The National Archives, Foreign Office

Resmi Yayınlar ve Gazeteler

Ümmü'l Kura, 8 Ocak 1926/23 Cemadiyelsani 1344, S. 54: 1.

Ümmü'l Kura, 27 Mayıs 1927/25 Zilkade 1345, S. 129: 1.

Ümmü'l Kura, 23 Eylül 1932/22 Cemadiyelula 1351, S. 406: 1.

Akşam, 6 Mayıs 1934: 1.

Akşam, 7 Mayıs 1934: 1.

Akşam, 11 Mayıs 1934: 1.

Akşam, 25 Haziran 1934: 5.

Akşam, 1 Temmuz 1934: 5.

Cumhuriyet, 30 Kânunusani 1934: 1,6.

Cumhuriyet, 5 Mayıs 1934: 3.

Cumhuriyet, 4 Temmuz 1934: 6

Milliyet, 2 Mayıs 1934: 1

Milliyet, 3 Mayıs 1934: 1

Milliyet, 4 Mayıs 1934: 1

Milliyet, 5 Mayıs 1934: 1

Telif ve Tetkik Eserler

Al-Madani, Wael Mohammed Omar (2005), *Saudi-Yemeni Territorial Sovereignty Disputes Over Asir, Jizan, Najran and The Rub' Al-Khali Desert Frontier: Legal Analysis of Some Aspects of Former Claims and The Final Settlement Under The 2000 Treaty of Jeddah*, Ph. D. University of Edinburgh, School of Law.

Al-Rasheed, Madawi (2002), *A History of Saudi Arabia*, Cambridge Universty Pres.

Armaoğlu, Fahir (2007), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınevi, 16. Baskı, İstanbul.

Armstrong, H. C. (2007), *Arabistan Kralının Yaşam Öyküsü, Abdülaziz bin Suud*, Türkçesi: Gülüm Aldemir, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul.

Austin, Brian (1971), *Saudi-Yemeni War, 1934*, Art in History Depertmant of the American University of Beirut, Lebanon, Thesis of Master, September.

Ayışığı, Metin (2002), "Osmanlı'nın Son Vilayeti Yemen", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 4-8 Ekim 1999, TTK Basımevi, Ankara, 1985-2019.

- Bayur, Yusuf Hikmet (1991), *Türk İnkılabı Tarihi*, C. II, Kısım: III, TTK Basımevi, Ankara.
- Bin Hezlül, Suud (1402/1982), *Tarih Mülük Al-i Suud*, C. I, Riyad.
- Burdett, Anita L. P. (1998), *King Abdulaziz Diplomacy and Statecraft 1902-1953*, Volume I: 1902-1926, Archive Editions.
- Çakaloğlu, Cengiz (2019), “Yemen’de İmam Yahya İsyânının Başlaması ve ilk Askeri Harekât”, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 6, S. 39, 1715-1723.
- Darü’l Melik Abdülaziz (1999/1419), *El- Küşşafü’l Tahlîlî’s Sahife-i Ümmü’l Kura 1343-1373*, C. I, Riyad.
- El Hatip, Es-Seyyid Abdülhamid, *El İmam El Adil Sahip El Celale El Melik Abdülaziz bin Abdurrahman El Faysal Ali Suud, Siretuhu, Butuletuhu, Sirri Azemetitihî*, C. I, Riyad.
- El Useymin, Abdullah Es Salih (2009), *Tarih El Memeleketi’l Arabiyyeti’s Suudiyye*, C. II, Riyad.
- El-Muhtar, Selahaddin (1957), *Tarih’ul Memleketi’l Arabiyyeti’s-Suudiyye, Fi Mazihâ ve Haziriha*, C. II, Beyrut.
- Esed, Muhammed (2008), Mekke’ye Giden Yol*, Çev. Cahit Koytak, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Esmer, Ahmet Şükrü (1961), “Türk-Arap Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü”, *Ortadoğu*, Yıl: 1, S. 1, Nisan.
- Es-Selman, Muhammed b. Abdullah (1416/1996), *Tevhid El-Memleketi’l Arabiyyeti’s-Suudiyye*, Cidde.
- Ez-Zamil, Abdullah El-Ali El-Mansur (1392/1927), *Esdakü’l Bünud Fi Tarih-i Abdülaziz Al-i Suud*, Beyrut.
- Ez-Zerkli, Hayreddin (1985), *Şibhü’l Cezire Fi Ahddi’l Melik Abdülaziz*, C. I, Beyrut.
- Gökalp, Yusuf (2013), “Zeydiyye” Maddesi, TDV. *İslam Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, C. 49, İstanbul, 328-331;
- Gresh, Alain ve Vidal, Dominique (1991), *Ortadoğu, Mezopotamya’dan Körfez Savaşı’na*, Çeviren: Hamdi Türe, Alan Yayıncılık, Kasım.
- Hotinli, Rauf Ahmed (1942), “İslamiyet Devrinde Arabistan”, *MFV. İslam Ansiklopedisi*, C. I, Maarif Matbaası, İstanbul, 491-498.
- Hurewitz, J. C. (1987), *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record 1535-1956*, Volume II, 1914-1956, Archive Editions.
- _____ (1969), *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*, Pall Mall Yayınevi, Londra.
- Hülagü, Metin (1995), “İngilizlerin Hicaz İsyânında Maddî Yardımları”, *OTAM*, S. 06, 139-154.
- Kandemir, Feridun (1974), *Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler (Medine Müdafası)*, Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- Karaköse, Hasan (2003), “Hatırat Kitaplarında Orta Doğu Meselesi (1908-1918 Yılları Arası)”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Birinci Orta Doğu Semineri*, Elazığ, 29-31 Mayıs, 379-414.
- Katz, Mark N. (1992), “Yemeni Unity and Saudi Security”, *Middle East Policy*, 1: 1, 117-135.
- Kechichian, Joseph A. (2008), *Faysal Saudi Arabia’s King for All Seasons*, University Pres of Florida.

- Kıcımın, Naci Kâşif (1971), *Medine Müdafası, Yahut Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?*, Sebil Yayınevi, İstanbul.
- Köse, İsmail (2018), *İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı*, Kronik Kitap, 1. Baskı, İstanbul.
- Kurşun, Zekeriya (1996), “Osmanlı’ya Karşı Arap-İngiliz Tezgâhı”, *Tarih ve Medeniyet*, S. 30, Ağustos-Eylül, 46-50.
- _____ (2009), “Suudi Arabistan, Tarih”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVII, İstanbul, 580-584.
- Kürkçüoğlu, Ömer (1982), *Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Lewis, Bernard (2009), *Ortadoğu, İki bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, 6. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009.
- Mansfield, Peter (1975), *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Türkçesi: Nuran Ülker, Sander Yayınları, İstanbul, Birinci Baskı, Mayıs.
- Öz, Mustafa (2006), “Mütevekkil-Alellah, Yahyâ Hamîdüddin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, 215-216.
- Polat, Ü. Gülsüm (2017). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yemen ile İlişkiler (1911-1938)”, *AAM Dergisi*, 33 (2): 96, 113-154.
- Sadık, Muhammed Tefvik (1965), *Tatavvuru’l Hukm Vel-İdare*, Riyad.
- Said, Muhammed Ali (1990), *Britanya ve İbn-i Suud*, Çev. Mehmet Erkoç, Şura Yayınları, İstanbul, Haziran.
- Sert, Serap (2016), “Birinci Dünya Savaşı’nda Yemen, Osmanlı Devleti’nin Temsilcisi Vali Mahmut Nedim Bey’in Yemen’deki Faaliyetleri”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 9, S. 18, Yaz, 121-139.
- Seyfi, Muharrem (1 Nisan 1934), “Arabistan’da Yeni Harp”, *Cumhuriyet*: 2.
- Şimşek, Erdal (2005), *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası*, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul, Şubat.
- Tuson, Penelope ve Burdett, Anita (1992), *Records of Saudi Arabia, Primary Documents 1902-1960*, Volume 4, 1926-1932, Archive Editions.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1984), *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara.
- Ünalp, F. Rezzan (2021), “Birinci Dünya Savaşı’nda Sina/Filistin-Suriye Cephesinde Türk-İngiliz Mücadelesi ve Sonuçları”, *Journal of Anglo-Turkish Relations*, Vol. 2, No. 1, pp. 47-69.
- Vehbe, Hâfız (1380/1960), *Hamsune Amen Fi Cezireti’l-Arab*, Mısır.
- Yatak, Süleyman (1995), “Fahreddin Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul, 87-89.
- _____ (1990), *Fahreddin Paşa ve Medine Müdafası*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, Hulusi (1988), “Abdülaziz b.Suud”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 193-195.
- Yerasimos, Stefanos (1995), *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, Çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Mayıs.
- Yıldırım, Emre (2015), “Yemen Ortadoğu’nun Taşrasındaki Çatışma”, *İNSAMER Analiz*, S. 4, 1-11.
- Yücel, Fatih (2013), TDV. İA., “Fıkıh”, Maddesi, *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi*, İstanbul, 331-338.